

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV SVĚTOVÝCH DĚJIN

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

MATOUŠ VANČA

TROJÍ DVOJÍ VOLBA
PRŮBĚH, PŘÍČINY A DŮSLEDKY
NEJEDNOTNÝCH KURFIŘTSKÝCH HLASOVÁNÍ
VE VRCHOLNÉM STŘEDOVĚKU
(1198, 1257, 1314)

COURSE, CAUSES AND CONSEQUENCES
OF NON-UNIFORM ELECTORAL VOTINGS
IN THE HOLY ROMAN EMPIRE
IN THE HIGH MIDDLE AGES
(1198, 1257, 1314)

PRAHA, 2013

VEDOUCÍ PRÁCE:
DOC. PHDR. VÁCLAV DRŠKA, PH.D.

Poděkování

Na tomto místě děkuji za rady a cenné připomínky doc. PhDr. Václavu Drškovi, Ph.D., vedoucímu této práce. Dále pak děkuji pracovníkům Historického kabinetu, knihovny Katolické teologické fakulty, knihovny Evangelické teologické fakulty, Centra medievistických studií, Filosofické knihovny, Městské knihovny v Praze a v neposlední řadě Národní knihovny za trpělivé dohledávání mnou požadovaných titulů, zpravidla takových, které si léta nikdo nepůjčil a které byly uschovány v nejtemnějších zákoutích knihovních skladů.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Čestlicích dne

Podpis:.....

*NEBUDEM ACHÁJCI VŠICHNI TU KRALOVAT,
NENÍ TO DOBRÉ, VLÁDNE-LI VLADAŘŮ VÍC –
AŽ TOLIKO JEDEN JE VLÁDCE, JEDEN BUŽ KRÁL!*

Homér, Ilias

*RŮZNÉ ZÁKONY VZNIKNOU,
DVA KRÁLOVÉ JESTLIŽE VLÁDNOU.
NEMŮŽE BEZPEČNÝ BÝT NI ŽIVOT,
JSOU-LI DVĚ HLAVY –
TOLIKO POD JEDNOU HLAVOU
TY MŮŽEŠ POŘÁDNĚ ŽÍTI,
JEDEN JEN AŽ KNÍŽE JE,
JÁ NECHCI JICH NAJEDNOU VÍCE...*

Petr Žitavský, Kronika zbraslavská

(obé v překladu Rudolfa Mertlíka)

ABSTRAKT

Úkolem této bakalářské práce je srovnání tří případů dvojích voleb, které se odehrály ve Svaté říši římské v období vrcholného středověku. Jedná se o volby let 1198 (kdy byli zvoleni švábský vévoda Filip a Ota Brunšvický), 1257 (kdy byli zvoleni Richard z Cornwallu a kastilský král Alfons X.) a 1314 (kdy byli zvoleni hornobavorský vévoda Ludvík IV. a rakouský vévoda Bedřich Sličný).

Každé z těchto tří voleb je věnována případová studie, která rozebírá její průběh, politické pozadí, bezprostřední příčiny a další okolnosti a popisuje také její konkrétní důsledky. Na závěr je pak zařazena studie srovnávací, která poukazuje na shodné rysy i rozdíly mezi těmito třemi případy a umožňuje na jejich příkladech vysledovat zásadní posun ve vývoji státoprávního uspořádání Svaté říše římské a principu voleb jejích panovníků (především posun od voleb širokou vrstvou říšských knížat k volbám úzkým sborem sedmi kurfiřtů), který následně vyvrcholil vydáním Zlaté buly Karla IV.

Práce využívá dobových pramenů, ať už jde o písemnosti diplomatického charakteru týkající se přímo zkoumaných královských voleb, nebo o práce tehdejších kronikářů a analistů, kteří vyhrocené události své doby zaznamenali. Stejně tak práce využívá sekundární literaturu, především texty z pera badatelů, kteří se zabývali právě královskými volbami a procesem formování kurfiřtského kolegia.

KLÍČOVÁ SLOVA

Kurfiřti, dvojí volba, královská volba 1198, královská volba 1257, královská volba 1314.

ABSTRACT

The aim of this bachelor thesis is to compare three cases of double elections, which happened in the Holy Roman Empire in the High Middle Ages. The elections in question are: the 1198 election (when Philip, the Duke of Swabia, and Otto of Brunswick were elected), the election of 1257 (when Richard of Cornwall and Alfons X, the King of Castile, were elected) and the 1314 election (when Louis IV, the Duke of Upper Bavaria, and Frederick the Handsome, the Duke of Austria, were elected).

Each of these elections is represented by a case study, which analyses its course, its political background, its immediate causes and other circumstances, and which also describes its specific consequences. At the end of this thesis, there is a comparative study, which points out similarities and differences between these three cases and thus traces a fundamental advancement of the Holy Roman Empire's constitutional arrangement and its monarchs election (primarily, the progress from the elections by a wide group of the Princes of the Empire to the elections by a small ensemble of seven electors); such progress subsequently led to the issue of the Golden Bull of Charles IV.

This thesis uses period sources, whether it is diplomatic documents directly connected with royal elections or works of chroniclers and annalists, who would describes the events of that time. Additionally, the thesis uses the secondary historiographical literature, mainly texts of researchers who were particularly concerned with royal elections and the process of forming of the electoral college.

KEY WORDS

Prince-electors, double election, royal election of 1198, royal election of 1257, royal election of 1314.

OBSAH

1. ÚVOD DĚJEZPYTNÝ	8
2. ÚVOD DĚJEPISNÝ	11
3. PŘÍPADOVÁ STUDIE I: DVOJÍ VOLBA ROKU 1198.....	13
3.1 Tři králové.....	13
3.2 Cesta k dvojí volbě: pokus o vytvoření štaufské říše	19
3.3 Důsledky dvojí volby: <i>bellum civile</i>	21
3.4 „Kurfiřtské“ resumé	24
4. PŘÍPADOVÁ STUDIE II: DVOJÍ VOLBA ROKU 1257.....	27
4.1 Králů spoustu, a přece žádný	27
4.2 Cesta k dvojí volbě: kdy vlastně začíná bezkráloví?.....	30
4.3 Důsledky dvojí volby: interregnum	33
4.4 Kurfiřtské resumé.....	35
5. PŘÍPADOVÁ STUDIE III: DVOJÍ VOLBA ROKU 1314.....	39
5.1 Proud Mohanu kdyby tam netek'	39
5.2 Cesta k dvojí volbě: dědictví „zvěčnělého císaře“	41
5.3 Důsledky dvojí volby: konflikt a dohoda o dvojvládí	43
5.4 Kurfiřtské resumé.....	46
6. SROVNÁVACÍ STUDIE	49
7. ZÁVĚR	57
8. SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	58

1. ÚVOD DĚJEZPYTNÝ

Tato bakalářská práce se bude zabývat srovnáním tří podobných událostí v dějinách Svaté říše římské ve vrcholném středověku – případů, kdy došlo ke zvolení dvou panovníků současně. Takovou situaci označuje v této práci pojem „dvojitá volba“.¹

Nebude zde tedy věnována pozornost samotné existenci dvou panovníků najednou – takových situací bylo ve starších dějinách Říše² jakožto volební monarchie mnoho a v rámci jedné bakalářské práce by ani nebylo možné toto téma komplexněji zpracovat. Nebylo nijak řídkým jevem, že političtí oponenti vládnoucího krále jej prohlásili za sesazeného a sami zvolili protikrále, což pochopitelně zavdalo příčinu k boji o moc.

Tato práce se bude zabývat pouze situacemi, kdy ke zvolení dvou panovníků došlo naráz (respektive v krátké době po sobě), tedy přesněji situacemi, kdy se po úmrtí dosavadního krále vytvořily dva politické bloky, z nichž každý zvolil králem svého kandidáta a považoval ho za bezprostředního nástupce krále zemřelého. Taková situace nastala ve vrcholném středověku celkem třikrát – po smrti císaře Jindřicha VI. 28. září 1197, po smrti krále Viléma 28. září 1256 a po smrti císaře Jindřicha VII. 24. srpna 1313, přičemž ve všech třech případech došlo vzhledem ke složité politické situaci k dvojí volbě až následujícího roku. Tento nízký počet umožňuje uchopit fenomén dvojí volby jako specifický dějinný prvek, všechny tři případy podrobněji popsat a srovnat jejich průběh, příčiny a důsledky. Každému z těchto tří případů bude proto věnována samostatná případová studie a na závěr bude zařazena studie srovnávací.

Při psaní této práce autor neobjevil v odborné literatuře německojazyčné ani jiné žádný vědecký text, který by zkoumal vysloveně fenomén dvojí volby a pokoušel se o srovnání výskytů tohoto jevu v dějinách Říše. Předkládaná práce si neklade za cíl tento úhel pohledu vyčerpávajícím způsobem postihnout, spíše chce nastínit jeho možnosti pro další výzkum.

Srovnávací pohled umožní nejen přímo popsat bezprostřední odlišnosti v průběhu a okolnostech konkrétních volebních aktů, ale i zachytit zásadní proměnu celé panovnické volby (a státoprávního uspořádání Říše vůbec), ke které ve vrcholném středověku došlo – ve srovnávací studii tak dojde k propojení událostní historie a rozměru *long durée*, není-li užití tohoto vznešeného pojmu příliš troufalé. Především bude kladen důraz na postupný vznik volitelského kolegia, jehož členové jsou označováni jako kurfiřti. (Svým způsobem se může už sám název práce jevit jako ahistorický, neboť kurfiřtský stav roku 1198 ještě

¹ Jde o převzetí pojmu „Doppelwahl“, v této souvislosti běžně užívaného v německé historiografii.

² Pokud jde o nejednotnou terminologii ohledně Svaté říše římské, v této práci bude užíváno především slova Říše jako ekvivalentu plného názvu. Opisy jako „římskoněmecká říše“ jsou užívány jen výjimečně.

neexistoval a je tedy nepřesné hovořit o „kurfiřtském hlasování“; jak bude ale doloženo, právě volba roku 1198 měla pro budoucí zformování tohoto stavu zásadní význam, a proto je snad užití tohoto termínu v názvu ospravedlnitelné.)

Na tomto místě je také třeba vysvětlit, proč není věnován prostor čtvrtému a poslednímu případu dvojí volby v dějinách Říše, totiž události z roku 1410, kdy byli současně zvoleni dva lucemburští bratřenci Jošt a Zikmund. Důvodů je k tomu více – především je to fakt, že zatímco tři předcházející případy se odehrály v časech, kdy státoprávní uspořádání Říše nebylo ještě upevněné a docházelo v něm k zásadním změnám (jejichž důsledkem nebo naopak příčinou byly právě dvojí volby), volba roku 1410 se konala již v rámci v podstatě definitivně konstituovaného útvaru, jehož základní ústavní struktura byla kodifikována Zlatou bulou Karla IV. Dalším důvodem je, že význam této volby pro dějiny Říše byl poměrně malý – dvojkráloví trvalo jen krátce, neboť Jošt zemřel již počátkem roku 1411 a Zikmund pak své nároky prosadil. A do třetice – oba králové byli blízkými příbuznými. To vše dovoluje předpokládat, že i kdyby Jošt nezemřel, situace po dvojí volbě by pravděpodobně mohla být vyřešena v poměrně krátké době (ať už dohodou obou Lucemburků či opakováním volby v souladu s ustanoveními Zlaté buly). Proto je volba roku 1410 v dějinách Říše jen drobnou epizodou a nemá zásadní státoprávní význam.³

Co se primárních pramenů týče, přímo k volebním aktům a záležitostem státoprávního významu bylo užíváno především dvoudílné edice pramenů k dějinám německé královské volby a kurfiřtského kolegia, kterou vydal Mario Krammer v letech 1911 a 1912 a která je k dispozici v Národní knihovně v Praze.⁴ Jinak bylo užíváno pramenů, vydávaných ve známé edici *Monumenta Germaniae Historica*, která je dnes již digitalizovaná a přístupná na internetu.⁵ Z kronikářských a analistických pramenů tohoto souboru, které popisují sledované události z různých pohledů, bývají citovány především takové pasáže, které mají význam pro interpretaci volebního aktu z hlediska právního a politického. Odkazy na další pramenné edice jsou v textu samém.

Na odbornou literaturu k jednotlivým případům dvojí volby či na rozsáhlejší přehledové práce k obecným nebo ústavním dějinám Říše je odkazováno v textu; zde je třeba zmínit tituly, týkající se vývoje kurfiřtského kolegia, o které se tato práce metodicky opírá zvláště ve srovnávací studii. Bylo využito několik děl z různé doby – na prvním místě je to klasická

³ Šířeji k volbě r. 1410 viz BEGERT, A. *Die Entstehung und Entwicklung des Kurkollegs von den Anfängen bis zum frühen 15. Jahrhundert*. Schriften zur Verfassungsgeschichte. Band 81. Berlin, 2010, str. 190–192.

⁴ KRAMMER, M. (ed.). *Quellen zur Geschichte der deutschen Königswahl und des Kurfürstenkollegs*. Vols. 1–2. Leipzig/Berlin, 1911–1912.

⁵ <http://www.dmgh.de/>

studie k této problematice z pera Maria Krammera z roku 1913.⁶ Ta byla konfrontována s neméně klasickým (ovšem obecněji na královské volby zaměřeným) dílem Heinricha Mitteleise z doby 2. světové války,⁷ kratší studií Martina Lintzela z 50. let,⁸ disertací Roswithy Reisingerové z roku 1977⁹ a v neposlední řadě s výsledky nejnovějšího výzkumu k této problematice, především s prací Alexandra Begerta,¹⁰ ale i jinými.¹¹

⁶ KRAMMER, M. *Das Kurfürstenkolleg von seinen Anfängen bis zum Zusammenschluss im Rense Kurverein des Jahres 1338*. Quellen und Studien zur Verfassungsgeschichte des Deutschen Reiches im Mittelalter und Neuzeit. Band V, Heft 1. Weimar, 1913.

⁷ MITTEIS, H. *Die deutsche Königswahl und ihre Rechtsgrundlagen bis zur goldenen Bulle*. Brünn/München/Wien, 1944.

⁸ LINTZEL, M. *Die Entstehung des Kurfürstenkollegs*. Berlin, 1952.

⁹ REISINGER, R. *Die römisch-deutsche Könige und ihre Wähler 1198–1273*. Aalen, 1977.

¹⁰ Viz pozn. 3.

¹¹ Např. ERKENS, F.-R. *Kurfürsten und Königswahl. Zu neuen Theorien über den Königswahlparagrafen im Sachsenspiegel und die Entstehung des Kurfürstenkollegiums*. Hannover, 2002.

2. ÚVOD DĚJEPISNÝ

Svatá říše římská (později uváděná s dodatkem *národa německého*) nebyla jednolitým, exaktně konstituovaným státním útvarům, nýbrž konglomerátem více či méně samostatných politických celků, sjednocených svým podílem na centrálních říšských institucích (například účastí na říšském sněmu). Neplatilo však, že by tyto politické útvary byly vzájemně rovnocenné a rovnoprávné – právě naopak, tyto celky byly velmi diferencované a svým způsobem i hierarchizované, navzájem provázané složitými dynastickými či lenními vazbami a odlišné svou rozlohou, počtem obyvatel i zřízením – subjekty říše byla říšská města či panstvíčka o několika vesnicích, a stejně tak jimi byly rozlehlé a mocné celky, dosahující do značné míry plné státnosti. Zhruba ve 2. polovině 12. století se konstitoval stav říšských knížat jakožto hlav těchto rozličných území přímo podřízených panovníkovi, hlavě Říše.¹²

Říše byla ale především volební monarchií a byla to právě říšská knížata, kdo měl právo krále volit. Při jejich počtu však bylo dosažení konsensu obtížné a především velmi těžko legálně ošetřitelné – měl-li každý říšský kníže právo volby, pak stačilo, aby si kandidát na trůn naklonil jen malou část z knížat a nechal se jimi zvolit, z čehož pak mohl odvozovat své nároky na absolutní vládu. Volební sněmy byly v důsledku toho velmi nepřehledné.

V počátcích Svaté říše římské existovaly vlastně čtyři základní teritoriální subjekty, z nichž se budoucí *regnum Teutonicum* skládalo: šlo o původní kmenová vévodství, totiž Franky, Švábsko, Sasko a Bavorsko. I v pozdější době, kdy se počet územních jednotek v rámci Říše zvýšil (zejména rostl význam duchovních, kteří v rámci říšské církve spravovali svěcená území i jako světská moc), patřili čtyři vévodové mezi nejvýznamnější politiky Říše a na volebních sněmech mohli hrát zásadní roli těch, kdo volbu předjednájí a předloží plénu ke schválení (naposledy o tom slyšíme ještě roku 1125).¹³

Později v průběhu 12. století už nebyla potřeba podobného „volebního výboru“ zásadně pocitována, neboť Říše byla v pevných rukou štaufské dynastie a její vladaři dokázali bez větších problémů prosadit volby svých následníků. Volební akt se stal v podstatě formálním potvrzením nástupnictví ve štaufském rodě – nebylo tedy divu, že se nakonec císař Jindřich VI. pokusil tuto zvyklost odstranit úplně a přeměnit Svatou říši římskou v dědičné štaufské impérium.¹⁴ Tato snaha nebyla úspěšná, spíše naopak: císař tím vlastně zavedl příčinu k pokusu Štaufy z římského trůnu vystrnadit – a to prostřednictvím dvojí volby roku 1198 po císařově náhlé smrti. A právě tato volba, tentokrát zcela v rukou široké vrstvy říšských

¹² Viz KRIEGER, K.-F. *König, Reich und Reichsreform im Spätmittelalter*. München, 1992, str. 37.

¹³ Viz BEGERT. *Die Entstehung*, str. 22.

¹⁴ Viz Případová studie I (kapitola 3.2).

knížat, ukázala nevhodnost takto širokého sboru volitelů,¹⁵ u této volby se také objevily první teorie o úzké skupině osob, která má být jako jediná oprávněna volbu provést či na jejímž souhlasu volba přinejmenším závisí.¹⁶

Tím v podstatě začíná příběh zrodu kurfiřtského kolegia, který se bude vinout v zadním plánu ve všech případových studiích a který bude ve své úplnosti nastíněn ve studii srovnávací. Tedy příběh, který se tato práce snaží na svých stránkách alespoň v základních rysech zachytit.

¹⁵ Voleb na počátku 13. století, které po roce 1198 následovaly, se účastnilo ještě nejméně 110 říšských knížat. Viz LINTZEL. *Die Entstehung*, str. 8.

¹⁶ Martin Lintzel tento „akt koncentrace“ volebního práva do rukou úzké skupiny osob srovnává s obdobnými procesy omezení papežské volby na kardinálské kolegium, volby biskupů na členy kapituly či omezování dóžecích voleb v Benátkách. Nazývá to „vítězstvím oligarchicko-monarchických tendencí“. Viz LINTZEL. *Die Entstehung*, str. 53–54.

3. PŘÍPADOVÁ STUDIE I: DVOJÍ VOLBA ROKU 1198

3.1 Tři králové

Psalo se 28. září 1197 a ze sicilského města Messiny se začala do světa šířit překvapivá zpráva – nejvýznamnější panovník Evropy, římský císař Jindřich VI., kterého před dvěma dny na lovu zachvátila prudká horečka, skonal.

Švábský vévoda Filip, císařův mladší bratr, jemuž bylo jen kolem dvaceti let,¹⁷ se zprávu o bratrově úmrtí dozvěděl nedaleko Viterba, právě cestou na Sicílii k Jindřichovu dvoru.¹⁸ Nebyla to žádná náhoda – císař pro svého bratra poslal, neboť mu hodlal svěřit mimořádně významný úkol: Filip měl odvézt zpět do Německa maličkého, ani ne tříletého císařova syna Bedřicha a zabezpečit jeho řádnou královskou korunovaci. Bedřich byl totiž již v prosinci 1196 zvolen králem¹⁹ a královská korunovace měla jeho nástupnictví definitivně zpečetit. Pokud ovšem císař umíral s domněním, že volba a následná přísaha věrnosti budou pro Bedřichovo následnictví dostatečnou zárukou, dlužno dodat, že se mýlil.

Původně si následnictvím svého syna byla jista i císařovna vdova Konstancie a stejného názoru byl i Filip. Částečně měli pravdu – když se o císařově skonu dozvěděli ti z německých knížat, kteří byli zrovna u Akkonu na křížové výpravě (a byl mezi nimi i mohučský arcibiskup Konrád z rodu Wittelsbachů), obnovili slavnostně svou přísahu maličkému králi, jehož ani ne před rokem sami zvolili.²⁰

V Říši samé to ale tak jednoduché nebylo. Filip měl původně v plánu vládnout za svého synovce jako regent a v tomto smyslu také rozeslal listy říšským knížatům,²¹ ta se ovšem zdráhala batole jako svého krále akceptovat. Důvodů jak zpochybnit před rokem proběhlou volbu se našla celá řada – například že malý Bedřich nebyl v okamžiku volby dosud pokřtěn,

¹⁷ Přesné datum Filipova narození není známo, v literatuře se uvádí obvykle v rozmezí 1177–1180.

¹⁸ Tak praví kronika Burcharda z Urspergu. Viz *Burchardi Praepositi Urspergensis Chronicon*. MGH, SS rer. Germ., 16, str. 75–76.

¹⁹ Srov. marbašské anály: *Interim imperator laborabat, quod principes filium suum, qui iam erat duorum annorum, eligerent in regem et hoc iuramento firmarent; quod fere omnes, preter episcopum Coloniensem, singillatim se facturos promiserunt. Quod si factum esset, ipse etiam crucem manifeste, sicut dicebatur, accepisset.* Viz *Annales Marbacenses qui dicuntur*. MGH, SS rer. Germ., 9, str. 67.

²⁰ Viz KRAMMER. *Das Kurfürstenkolleg*, str. 37. Srov. *Gesta episcoporum Halberstadensium*, kde se k únoru 1198 píše: *Principes in transmarinis partibus existentes filius eiusdem imperatoris, quem vivente patre elegerant in imperatorem, secundo elegerunt, fidelitatem et iuratoriū facientes.* In: KRAMMER (ed.). *Quellen zur Geschichte*, vol. 1, str. 37.

²¹ Viz MICHAEL, E. *Geschichte des deutschen Volkes von dreizehnten Jahrhundert bis zum Ausgang des Mittelalters. VI. Politische Geschichte Deutschlands von Tod Kaiser Heinrichs VI. bis zum Ausgang des Mittelalters. Erstes Buch – Die Gegenkönige Otto von Braunschweig und Philipp von Schwaben. Kaiser Friedrich II. bis zum Tod Papst Honorius ' III. 1227.* Freiburg im Breisgau, 1915, str. 26.

že se volba konala pod nátlakem císaře či že její platnost byla podmíněna korunovací, k níž nedošlo.²²

Skutečnou smrtící ránu Bedřichovým šancím na vládu v Říši však nakonec zasadila jeho vlastní matka; Konstancie, setrvávající na Sicílii (odkud ostatně pocházela), se snažila udržet pro Bedřicha především korunu sicilskou a musela tudíž učinit značné ústupky papežské moci.

Štaufská dynastie totiž získala vládu nad sicilským královstvím teprve před nedávnem osobou Jindřicha VI., a to právě díky sňatku s Konstancíí, dcerou sicilského krále Rogera II. Když pak její synovec Vilém II. zemřel roku 1189 bez potomků, stala se dědičkou sicilské koruny a Jindřich si tak mohl nárokovat nástupnictví. To ovšem nikterak nekonvenovalo papežství, které se v situaci, kdy Štaufové vládli jak v Říši, tak na Sicílii, cítilo (a dá se říci, že právem) z obou stran obklíčeno. Papež Klement III. proto podpořil nároky hraběte Tankreda z Lecce, kterého zvolila králem sicilská šlechta odmítající Jindřichův nástup, a Klementův nástupce Celestýn III. podporoval Tankreda až do jeho smrti v únoru 1194. Až po ní Jindřich svou vládu nad Sicílií prosadil a o Vánocích téhož roku byl v Palermu konečně korunován.²³

Po Jindřichově smrti tedy papežství mohlo využít příležitosti a nevídaného obklíčení se zbavit. Mělo-li být zachováno štaufské panství na Sicílii, bylo by z pohledu Říma záhodno, aby v Říši vládl někdo jiný. Papežové měli navíc v rukou velký trumf – Sicílie byla historicky jejich lenním územím, což nakonec uznal i Jindřich VI. ve svém testamentu.²⁴ Pokud tedy císařovna chtěla svému synovi udržet sicilskou korunu, musela se podrobit papežské vůli a na říšské nástupnictví rezignovat.

Tento posun lze dokumentovat v jejích listinách, které se týkají Bedřichovy sicilské korunovace v Palermu o Letnicích, tj. 17. května 1198. Zatímco v psaní do Messiny z 30. dubna čteme ještě „*coronationi carissimi filii nostri Friderici, Romanorum et Sicilie regis*“,²⁵ v listině sepsané ve druhé polovině května (až po korunovaci) se již mluví o císařovně „*cum Frederico illustri rege Sicilie, ducatus Apulie et principatus Capue*“²⁶ – titul římského krále je vypuštěn. Konstancie udělení Sicílie v léno Bedřichovi dosáhla,

²² Ibid. To, že Bedřich v době volby ještě nebyl pokřtěný, užíval později jako argument i papež Inocenc III. – viz LEUSCHNER, J. *Deutschland im späten Mittelalter. Deutsche Geschichte*. Band 3. Göttingen, 1983, str. 59–60.

²³ Ibid., str. 4. Viz také HAVERKAMP, A. *Aufbruch und Gestaltung. Deutschland 1056 – 1273*. München, 1984, str. 208–210.

²⁴ Viz MICHAEL. *Die Gegenkönige*, str. 8.

²⁵ Viz MGH, DD H VI, str. 173.

²⁶ Ibid., str. 176. Tvary *ducatus* a *principatus* jsou, jak vyplývá z kontextu, použity ve významech *dux* a *princeps* – podobně je tomu třeba ve slavné Zlaté bule sicilské.

už 28. listopadu téhož roku ovšem zemřela a ve své závěti svěřila svého syna do opatrování nikoli jeho strýci Filipovi, ale právě lennímu pánu Sicílie – papeži.²⁷

To celé se odehrálo již za pontifikátu nového papeže, neboť staříček Celestýn III. zemřel 8. ledna 1198 a vzápětí byl jeho nástupcem zvolen kardinál Lotario dei Conti di Segni, který přijal jméno Inocenc III. Od svých předchůdců na svatopetrském stolci se zásadně odlišoval – byl mladý (asi třicetiletý) a dynamický, bytostně přesvědčený o nadřazenosti církve nad světskou mocí a odhodlaný hrát zásadní roli v evropské politice; vždyť již při svém kázání u příležitosti svěcení na římského biskupa prohlásil, že „papež je nepatrný proti Bohu, ale větší než člověk“.²⁸ V prvním úkolu, rozdělení vlády v sicilském království a v Říši, tedy uspěl. Brzy se ale měl dostat do víru událostí daleko zásadnějších.

Když říšská knížata vládu malého Bedřicha neuznala a sama jeho matka jeho nároky neprosazovala, muselo dojít k volbě nového panovníka; a když tedy Filip neprosadil své regentství, stal se zcela přirozeným kandidátem on sám. Původně se s ním přitom pro světskou vládu vůbec nepočítalo, neboť jeho otec, císař Bedřich I. Barbarossa, jej určil pro dráhu duchovní – již jako malý se Filip stal proboštem v Cáchách a počítalo se s ním pro biskupský stolec ve Würzburgu. Pak ale na říšský trůn usedl Jindřich VI. a ten měl se svým mladším bratrem jiné plány – roku 1195 učinil ještě ani ne dvacetiletého Filipa vévodou z Tuscie (téhož roku se také konala Filipova svatba s byzantskou princeznou Irenou, zvanou ovšem v západní Evropě Marie) a o rok později mu svěřil vévodství švábské.²⁹ Postup to byl vpravdě rychlý – nyní již Filip sahal po říšské koruně.

Po předběžné poradě v Hagenau³⁰ došlo v březnu 1198 k samotné volbě, a to v Durynsku³¹ (nejprve 6. března předběžně v Arnstadtu, poté 8. března slavnostně

²⁷ Viz MICHAEL. *Die Gegenkönige*, str. 14.

²⁸ Viz REICHERT, E. O. (ed.). *Kaiser und Papst im Mittelalter*. Kirchengeschichtliche Quellenhefte 21. Gladbeck, 1971, str. 76–77. Harald Zimmermann později období pontifikátu Inocence III. nazval „konečným bojem papežství s císařstvím“ – viz ZIMMERMANN, H. *Das Papstum im Mittelalter. Eine Papstgeschichte im Spiegel der Historiographie*. Stuttgart, 1981, str. 153.

²⁹ Viz MICHAEL. *Die Gegenkönige*, str. 31.

³⁰ *Ibid.*, str. 27.

³¹ Viz *Gesta episcoporum Halberstadensis*, kde se píše: *Verum principes Saxonie non ferentes imperium sine rectore sub tante more periculo vacillare, quibusdam aliarum provinciarum principibus convocatis, in nomine Domini congregati in villa Arnestede Moguntine dyocesis, sancti Spiritus auxilio invocato, domnum Philippum ducem Swevie, filium et fratrem divorum imperatorum Frederici et Henrici, imperatorem unanimiter elegerunt...* In: KRAMMER (ed.). *Quellen zur Geschichte*, vol. 1, str. 38. Srov. též kroniku Oty od svatého Blažeje, kde je psáno: *Igitur mortuo Henrico imperatore, Phylippus dux Swevie, frater ipsius, regressus in Alamanniam de partibus Tuscie, satagebat omnimodis, ut principes electionem, quam circa filium imperatoris fecerant, ratam haberent. Orientales itaque principes, videlicet dux Bawarie et Bernhardus dux Saxonie cum ceteris baronibus et episcopi Magdeburgensis et Salzbürgensis cum ceteris episcopis orientalibus, diem colloquii in partibus Turingie apud villam que vocatur Arnisperc prefixerunt. Quo veniente Philippo duce cum ceteris, quos supra diximus, habito consilio ipsum in defensorem imperii eligere decreverunt; quoadusque nepos suus, imperatoris filius, dudum tam ab ipso quam a ceteris principibus electus, in Alamanniam deveniret. Soluta ergo colloquio ad oppidum Mulnhusin venientes Phylippum ducem in regem eligunt promissaque sibi*

v Mühlhausenu). Jenže nový král i jeho volitelé ignorovali něco, co se záhy ukázalo jako mimořádně závažný problém – totiž Filipovu exkomunikaci. Složitá otázka jeho vyobcování z církve se táhla od roku 1196 a důvodem byly škody, které měl způsobit patrimonií svatého Petra.³² Filip se samozřejmě snažil tohoto problému již od smrti svého bratra intenzivně zbavit – hned koncem roku 1197 vyslal za papežem (tehdy ještě Celestýnem III.) biskupa ze Sutri (rodilého Němce) a nabídl, že výměnou za absoluci propustí salernského arcibiskupa, kterého Jindřich VI. zadržoval v Německu. Nově zvolený Inocenc III. poslal biskupa ze Sutri zpět s poselstvem s tím, že Filipovi absoluci udělí pod dvěma podmínkami: 1.) salernský arcibiskup bude propuštěn, 2.) Filip veřejně složí přísahu, že ve věci svých provinění proti papežství uposlechne nařízení Svatého otce a škodu nahradí.³³ První podmínku Filip splnil a složení přísahy papežským poslům přislíbil, což považovali za dostatečné a absoluci mu udělili. Filip, nic zlého netuše, u sebe posly podržel až do své korunovace v září 1198, čímž ovšem ztratil drahocenný čas. Kdyby je totiž poslal zpět okamžitě, nejspíš by se dozvěděl, že Inocenc ústní příslib za dostatečný neuznává a exkomunikaci nadále považuje za platnou,³⁴ což vrhlo zásadní stín na Filipovu legitimitu – a na té korunovace příliš nezměnila, neboť byla sama o sobě značně problematičtější.

Mezitím se ale daly události do pohybu i na straně odpůrců štaufské dynastie, kteří vycítili jedinečnou příležitost, jak přetnout linii štaufského nástupnictví a dosadit na říšský trůn někoho „ne-štaufského“. Už v lednu 1198 se v Andernachu sešli kolínský arcibiskup Adolf z Alteny³⁵ a trevírský arcibiskup Jan, kteří se shodli na tom, že právo volit nového panovníka mají právě oni; na jejich straně byli i další biskupové a světští velmoži, z nichž nejvýznamnější byl saský vévoda Bernhard.³⁶ Dne 1. března byl pak v Kolíně jako kandidát

subiectione digressi sunt. Viz Ottonis de Sancto Blasio Chronica. MGH, SS rer. Germ., 47, str. 72–73. Zvýrazněné pasáže budou důležité pro právní interpretaci volby, o čemž bude pojednáno níže.

³² Viz MICHAEL. *Die Gegenkönige*, str. 27. O celé problematice Filipovy exkomunikace podrobněji pojednává článek Eduarda Eichmanna. Je známo, že někdy na jaře 1196 (na Zelený čtvrtek či na Nanebevstoupení Páně) papež Celestýn III. generálně uvalil klatbu na ty, kdo škodí petrskému patrimonií, a Filipova exkomunikace by snad mohla být odvozována právě od toho. To by znamenalo, že Filip nebyl exkomunikován jmenovitě a podle dobových právních teorií by pak jeho volba mohla být platná. K exkomunikaci muselo každopádně dojít před červencem 1196, v polovině května o ní ale jeho bratr, císař Jindřich VI., ještě nic netušil. Viz EICHMANN, E. „Die Exkommunikation Philipps von Schwaben.“ *Historisches Jahrbuch* 35/1914, str. 273–290.

³³ *Ibid.*, str. 279.

³⁴ Biskup ze Sutri byl po návratu do Říma za překročení svých pravomocí potrestán. *Ibid.*

³⁵ O jeho roli podrobněji STEHKÄMPER, H. „Der Kölner Erzbischof Adolf von Altena und die deutsche Königswahl (1195–1205).“ In: SCHIEDER, T. (ed.). *Beiträge zur Geschichte des mittelalterlichen deutschen Königtums*. Historische Zeitschrift, Beiheft 2. München, 1973, str. 5–83.

³⁶ Lze se o tom dočíst v Kolínském královské kronice: *Werra magna et dissensio nimis timenda oritur inter principes Theutonicos de imperio. Nam Coloniensis et Trevirensis archiepiscopi electionem regis sui iuris esse firmantes, habito consilio apud Andernacum cum Bernhardo duce Saxonie et aliis episcopis et comitibus et nobilibus plurimis, curiam omnibus principibus in Colonia habendam prefigunt in dominica Oculi mei, evocantes eodem et ducem Zaringon Bertolfum, quem etiam ipsi deliberaverant regem creare. Viz Chronica*

na trůn vybrán vévoda Berthold V. ze Zähringenu; tento претенdent trůnu ovšem nebyl tak bohatý, aby dokázal uspokojit finanční požadavky svých volitelů, a tak své ambice vzdal a zavčas podpořil o několik dní později zvoleného krále Filipa (ostatně saský vévoda tak učinil již dříve a byl jednou z hlavních postav Filipovy volby).³⁷

To však ani v nejmenším neznamenal, že kolínský arcibiskup Adolf svou snahu prosadit na trůn někoho jiného než Štaufa vzdal. Velmi brzy se objevil jiný kandidát – stal se jím Ota Brunšvický,³⁸ syn mocného Welfa a velkého rivala Štaufů Jindřicha Lva a anglické princezny Matyldy, dcery krále Jindřicha II. a tedy sestry v Anglii právě panujícího Richarda I. Lví srdce – Richard byl tudíž Otovým strýcem a ke svému synovci dovedl být štědrý, neboť roku 1196 mu udělil v léno hrabství Poitou a vévodství akvitánské.³⁹ Arcibiskup Adolf a král Richard spolu měli dobré vztahy, neboť již v době, kdy byl Richard I. zadržován v Říši při návratu z křížové výpravy, se kolínský metropolita zasazoval o jeho propuštění.⁴⁰ Toto staré spojení ovšem nebylo jediným důvodem, proč Adolf a skupina kolem něj vybrali právě Otu⁴¹ – Richard totiž neváhal poukázat volitelům svého synovce značné finanční částky. Ať už byl hlavní motiv arcibiskupova konání jakýkoli, 9. června 1198 on a další říšská knížata (např. štrasburský biskup Konrád II., ze světských vladařů především knížata porýnská a nizozemská, jako třeba brabantský vévoda či namurský markrabě) zvolili v Kolíně na říšský trůn Otu Brunšvického; velmi tomu napomohl také urychlený návrat Otova bratra, rýnského falckraběte Jindřicha, z křížové výpravy. 12. července se pak v Cáchách konala královská korunovace.⁴²

Regia Coloniensis. MGH, SS rer. Germ., 18, str. 162. Zvýrazněná pasáž bude důležitá pro právní interpretaci volebního aktu, o čemž bude pojednáno níže.

³⁷ Viz MICHAEL. *Die Gegenkönige*, str. 30. K Bertholdově kandidatuře srov. též REISINGER. *Die römisch-deutsche Könige*, str. 14–15.

³⁸ Ani Ota nebyl nijak stár, bylo mu v této době jen něco málo přes dvacet (narodil se r. 1175 nebo 1176). Základní údaje o jeho životě před zvolením na trůn viz HUCKER, B. U. „Otto IV. – Ein Leben zwischen dem englischen Königshof und der Braunschweiger Pfalz (1175/76–1218).“ In: HUCKER, B. U., HAHN, S. a DERDA, H.-J. (edd.). *Otto IV. – Traum vom welfischen Kaisertum*. Petersberg, 2009, str. 15–26.

³⁹ *Ibid.*, str. 20.

⁴⁰ Viz GATZ, E. (ed.). *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1198 bis 1448*. Ein biographisches Lexikon. Berlin, 2001, str. 269.

⁴¹ Stehkämper ve svém článku také uvádí, že Adolf byl k výběru Oty tlačěn i samotným městem Kolínem. Viz STEHKÄMPER. *Der Kölner Erzbischof*, str. 55. Vliv vlastního sídelního města na arcibiskupskou politiku ale určitě nebyl tak silný jako v případě trevírském, kde byl arcibiskup Jan v podstatě ve vleku měst a šlechty své domény (více v kapitole „Kurfiřtské“ resumé).

⁴² Zde můžeme citovat líčení ze Slovanské kroniky Arnolda z Lübecku, welfského straníka, který píše následující: *Siquidem Colonia Agrippina in regnis inclita, colloquio celebrato cum regni primatibus de electione novi regis tractare cepit. Huic colloquio intererat Adolphus Coloniensis archiepiscopus; Conradus Moguntinus, qui quidem presentialiter aberat, transmarinis negotiis, ut predictum est, occupatus, cuius vicem in omnibus negotiis ordinandis ipse Coloniensis tenebat, nec minus domnus Treverensis talibus se negotiis non absentabat. Intererat quoque palatinus de Reno Henricus cum multis nobilibus; qui omnes unanimi consensu Ottonem, Henrici nobilissimi principis et ducis filium, in Pictavia adhuc constitutum, in regem et Romani imperii principem elegerunt, missisque legatis eum cum summo honore Coloniā usque perduxerunt. Nec defuit inter*

Zatímco Ota mohl díky příbuzenským vazbám spoléhat na Anglii, Filip zase získal cenného spojence ve svém jmenovci, francouzském králi Filipu II. Augustovi, s nímž uzavřel spojenectví 29. června,⁴³ tedy ještě před Otovou volbou. Na svou vlastní korunovaci si ale mladý Štauf musel počkat až do 8. září 1198; k aktu došlo v Mohuči a korunu na Filipovu hlavu posadil arcibiskup Aymon ze savojského Tarentaise (tedy z říšské části Burgundska). Bylo to poněkud nouzové řešení – mohučský arcibiskup Konrád se stále ještě nevrátil z křížové výpravy a žádný jiný z německých arcibiskupů se k provedení korunovačního aktu nevolil (snad kvůli Filipově exkomunikaci); burgundské (arelatské) království, z něhož arcibiskup Aymon pocházel, bylo ale koneckonců také součástí Říše. To byl ovšem spíše jeden z menších problémů, které Filipovu volbu a korunovaci provázely.

Souboj mezi dvěma protikráli byl totiž od samého počátku také soubojem dvou právních teorií. Kolínský arcibiskup Adolf své politické cíle zdůvodňoval starými franskými pravidly⁴⁴ z doby karlovské, jejichž zosobněním byl ostatně sám akt korunovace v Cáchách, u hrobu Karla Velikého. Za jeho časů se volba nového krále musela konat ve Frankách a zásadní vliv na ni tedy měli tři tamní metropolitě – arcibiskupové kolínský, mohučský a trevírský. Adolf nyní jejich účastí podmiňoval obecnou platnost jakéhokoli volebního aktu, což pak mohlo být vztaženo na franská knížata vůbec (tedy i na rýnského falckraběte) – a protože jak mohučský arcibiskup, tak falckrabě byli na křížové výpravě a Adolf se považoval za jejich zástupce, v podstatě si tím nárokoval klíčový osobní podíl na panovnické volbě, který nebylo možno jakkoli obejít či pominout. Právě tak je nutno číst zprávu o volbě v Kolínské královské kronice⁴⁵ – arcibiskupové potvrdili své právo volit krále.

Filip byl zvolen králem na území Durynska,⁴⁶ a to bez přítomnosti čtyř franských knížat; podle Adolfova právního pojetí byla tudíž jeho volba neplatná. Filipova korunovace byla snad ještě problematičtější – nejenže se nekonala v Cáchách, tak jak to franská tradice vyžadovala (a protože Cáchy byly v arcidiecézi kolínské, jediný, kdo měl právo korunovaci provádět, byl kolínský arcibiskup⁴⁷ – opět další nárůst významu pro osobu Adolfa z Alteny), ale navíc ji ani neprovedl do Mohuče příslušný arcibiskup, který by aktu určitou legitimitu dodal.

ista benevolentia avunculi sui Riczhardi regis Anglie, cum maximis copiis thesaurorum ad tantam vocationem eum amplissime promovendo. Viz Arnoldi Chronica Slavorum. MGH, SS rer. Germ., 14, str. 217–218. Poslední věta dokládá, že anglický král Richard Lví srdce prosazoval zájmy svého synovce vskutku s velkým nasazením.

⁴³ Viz MICHAEL. *Die Gegenkönige*, str. 30.

⁴⁴ Viz KRAMMER. *Das Kurfürstenkolleg*, str. 16–21.

⁴⁵ Viz zvýrazněný text v pozn. 36.

⁴⁶ Viz zvýrazněný text v pozn. 31 (*Otonis de Sancto Blasio Chronica*).

⁴⁷ Ke korunovačnímu právu kolínských arcibiskupů a nárokům, které z něj vyvozovali tehdejší autoři viz LENZ, M. *Konsens und Dissens. Deutsche Königswahl (1273–1349) und zeitgenössische Geschichtschreibung*. Göttingen, 2002, str. 25–35.

Ovšem i Filip reprezentoval určitou státní ideu – oproti franské je možno ji označit jako ideu imperiální.⁴⁸ Je to vyjádřeno už v samotné volbě – Filip nebyl zvolen *králem*, nýbrž *císařem*.⁴⁹ Císařská (celoříšská) volba, na rozdíl od volby královské (německé), znamenala imperiální nároky, nebyla svázána starými německými regulemi a mohla být tudíž konána kdekoli v Říši. Stejně tak mohučskou korunovaci nechápal Filip jako německou, ale jako říšskou – když se místo „electus imperator“ tituluje jako „rex“, má tím na mysli krále římského, nikoli německého.⁵⁰ V zásadě lze tuto ideu interpretovat tak, že král, zvolený a korunovaný v Německu, má automaticky nárok na vládu v celé Říši a císařský titul udělovaný papežem na tom nic nemění. Naopak Adolfovo pojetí v duchu franské ideje bere královskou volbu a korunovaci jako záležitost čistě německou a teprve císařská korunovace, uskutečněná z vůle papeže, dává německému králi právo vládnout v Říši. Je snadno pochopitelné, že Inocenc III. preferoval druhou verzi, zatím se ovšem držel zpátky a ve sporu mezi králi Filipem a Otou se snažil být nestranným.

V takové situaci tedy skončil podivný rok 1198, rok, kdy stejného titulu užívali hned tři králové: Bedřich II., Filip a Ota IV. Možná, že marbašskému analistovi připadal zajímavější rok předcházející, kdy se na obloze objevila kometa;⁵¹ to ovšem nemohl tušit, na jak dlouho rok 1198 poznamená dějiny Evropy a zejména jeho vlasti. Dvojitá volba roku 1198 totiž nepřinesla nic jiného než dlouhou a ničující válku.

3.2 Cesta k dvojí volbě: pokus o vytvoření štaufské říše

Ptáme-li se po důvodech dvojí volby roku 1198, mohli bychom zde vylíčit pohnuté dějiny celé druhé poloviny 12. století. Impozantní císař Barbarossa a mocný a bohatý Jindřich Lev jsou totiž v historické tradici známi jako protivníci a hlavní postavy dlouhého soupeření Štaufů a Welfů, jehož je boj o trůn po roce 1198 dalším dějstvím (jakkoli realita nebyla tak přímočará a oba výše zmínění byli původně spojenci). Nicméně, jak již bylo v předchozí kapitole uvedeno, při hledání protištaufského kandidáta nebylo jméno Welfa Oty první,

⁴⁸ Toto vymezení a následující interpretace viz KRAMMER. *Das Kurfürstenkolleg*, str. 38–41.

⁴⁹ Viz zvýrazněný text v pozn. 31 (*Gesta episcoporum Halberstadensis*).

⁵⁰ V protestu štaufské strany z r. 1202 (viz níže, pozn. 64), který je adresován papeži a tudíž vyjadřuje nejreprezentativnější právní argumentaci Filipových straníků, se užívá královského titulu výslovně ve formě „římský král“: ***Romanorum enim regis electio si in se scissa fuerit, non est superior iudex, cuius ipsa sententia integranda, sed eligentium voluntate spontanea consuenda.*** Viz KRAMMER (ed.). *Quellen zur Geschichte*, vol. 1, str. 53. Stejnou ideu sledoval císař Jindřich VI. při volbě a zamýšlené korunovaci svého syna Bedřicha. Srov. výše Bedřichovu titulaturu v listinách císařovny Konstancie (str. 14), kde se důsledně uvádí titul římského krále.

⁵¹ Viz *Annales Marbacenses*, str. 71.

automatickou volbou; kandidátů bylo více a daleko výstižnější by tak bylo tvrzení, že skupina kolem arcibiskupa Adolfa hledala „kohokoli, jenom ne Štaufa“. Logická otázka v tom případě zní: proč?

Odpověď lze nalézt nejspíše v obavách z věcí příštích. Štaufská dynastie, která byla za vlády Jindřicha VI. na vrcholu své moci, postoupila opravdu více než kdo jiný před ní na cestě k přetvoření Říše ve své dědičné území. Barbarossovi se obratnou sňatkovou politikou podařilo získat pro svého syna Sicílii a Jindřich VI. mohl podniknout zcela konkrétní kroky ke spojení Sicílie a německo-burgundsko-italského trojkráloví v jednotou, ve štaufském rodě dědičnou říši. Dokonce získal pro tento cíl i rozhodující část říšských knížat, kteří mu tento záměr odsouhlasili. Roku 1196 to skutečně vypadalo, že Svatá říše římská jakožto volební monarchie definitivně zaniká.

*Imperator Henricus, ex consensu principum, imperio adiungit regnum Apuliae et Siciliae, ita quod heredibus suis imperium fiat hereditarium.*⁵²

Pouze jeden z významných říšských velmožů tomuto cíli vzdoroval – kolínský arcibiskup Adolf z Alteny.⁵³ Není tudíž náhoda, že když císařova smrt poskytla oponentům štaufského záměru příležitost zmařit jeho prosazení,⁵⁴ právě on byl *spiritus agens* volby protikrále. A byl to také Adolf, kdo vypracoval právně teoretický základ svého politického konání.

Na druhou stranu právě Adolf z Alteny nese také hlavní zodpovědnost za to, že k druhé volbě vůbec došlo a že po ní následoval dlouhý válečný konflikt. Je otázkou, nakolik byl veden ideály a nakolik šlo o pragmatické konání politika, kterému nebylo cizí ani přijímání úplatků – ostatně později v průběhu války Adolf bez jakýchkoli skurpulí změnil stranu a přešel k Filipovi; a byl to právě Adolf, kdo Filipa v Cáchách roku 1205 opětovně korunoval. Ať tak či tak, zůstává Adolf z Alteny významnou postavou ve státoprávních dějinách Říše, neboť právě jeho myšlenky stojí na počátku změn, které vedly k ustavení kurfiřtského kolegia.⁵⁵

⁵² Tak praví zápis tzv. Reinerových análů z benediktinského opatství sv. Vavřince v Lutychu. Viz MGH, SS, 16, str. 652.

⁵³ Viz STEHKÄMPER. *Der Kölner Erzbischof*, str. 22–23.

⁵⁴ Právní historik Hans Boldt označuje smrt císaře Jindřicha VI. za „kulminační bod“ pro ústavní dějiny Svaté říše římské. Viz BOLDT, H. *Deutsche Verfassungsgeschichte. Band 1. Von den Anfängen bis zum Ende des älteren deutschen Reiches 1806*. München, 1990, str. 135.

⁵⁵ O tom bude zevrubněji pojednáno v závěrečné srovnávací studii.

3.3 Důsledky dvojí volby: *bellum civile*

Není v možnostech této práce (ani to není jejím cílem) popisovat zde podrobně průběh válečného konfliktu, který po dvojí volbě roku 1198 následoval a který trval s větší či menší intenzitou v podstatě celých deset let. O tomto tématu ostatně zevrubně pojednává nejedna monografie.⁵⁶ Zde bude popsána spíše základní osnova celého sporu, postoje, které obě strany zastávaly, a principy, z nichž vyvozovaly svoji legitimitu. Mimořádně důležitá byla v tomto ohledu politika papeže Inocence III.

Válečné akce začaly v podstatě ihned po Filipově korunovaci, kdy štaufské vojsko vytáhlo proti Štrasburku (štrasburský arcibiskup Konrád, jak již bylo uvedeno, patřil k nejdůležitějším podporovatelům krále Oty). Filip se poté rozhodl udeřit přímo na základnu Otovy moci, území na toku dolního Rýna. Bez větších překážek přitáhla jeho armáda až ke Kolínu, ale musela se obrátit, neboť durynský lantkrabě Heřman začal obléhat Nordhausen a krom toho se blížila zima. Možná tím štaufská strana přišla o šanci rozhodnout konflikt hned zpočátku, neboť v dalším roce už byly boje podstatně vyrovnanější.⁵⁷

Klid zbraní byl poprvé uzavřen v dubnu 1200, ovšem již v červenci podnikl Filip velkou a neúspěšnou výpravu proti Brunšviku.⁵⁸ Důležitým bodem války bylo úmrtí mohučského arcibiskupa Konráda v říjnu 1200, po němž se tamní kapitula rozštěpila a oba královští rivalové se samozřejmě ve sporu postavili na opačné strany – zatímco štaufská strana podporovala wormského biskupa Luipolda, welfská Siegfrieda z Eppsteinu.⁵⁹ Ota IV. nakonec celou situaci vyřešil vojensky, když Mohuč obsadil a na stolec dosadil svého kandidáta. Papež Siegfrieda potvrdil a nezůstalo jen u toho – v červenci 1201 jeho legát Quido vyhlásil, že papež v celém sporu podporuje Otu IV.⁶⁰

Inocenc III., jedna z největších postav v dějinách papežství a velký zastánce papežského primátu,⁶¹ byl Otovi nakloněn už od počátku celého sporu, byť to zprvu nedával příliš najevo a snad spoléhal spíše na diplomatické řešení prostřednictvím mohučského arcibiskupa

⁵⁶ Kromě monografií, které jsou zmíněny v úvodu a na které je v této studii odkazováno, lze jako krátký stručný přehled konfliktu doporučit článek Stefanie Mamschové. Viz MAMSCH, S. „Der deutsche Thronstreit (1198–1208). Konkurrenz – Konflikt – Lösungsversuche.“ In: HUCKER, B. U., HAHN, S. a DERDA, H.-J. (edd.). *Otto IV. – Traum vom welfischen Kaisertum*. Petersberg, 2009, str. 49–56.

⁵⁷ Viz MICHAEL. *Die Gegenkönige*, str. 32–34.

⁵⁸ *Ibid.*, str. 35–37.

⁵⁹ Viz GATZ (ed.). *Die Bischöfe*, str. 398.

⁶⁰ Viz MICHAEL. *Die Gegenkönige*, str. 36.

⁶¹ Viz SCHATZ, K. *Dějiny papežského primátu*. Brno, 2002, str. 97–99. K papežovu životu, jeho názorům a tomu, co je formovalo viz též LEUSCHNER. *Deutschland im späten Mittelalter*, str. 53–57.

Konráda.⁶² Postupem času byl ale ve svých vyjádřeních rozhodnější a nakonec se za Otu postavil plně. V průběhu let 1201 a 1202 zaslal do Říše řadu listů,⁶³ v nichž vybízel k věrnosti řádnému králi Otovi, což pochopitelně vyvolalo protest štaufské strany,⁶⁴ popírající především nutnost papežského schválení volby německých velmožů. Odpovědí byl papežův dekret *Venerabilem* (stylizovaný jako dopis vévodovi ze Zähringenu),⁶⁵ kde je přehledně zformulováno papežovo stanovisko. Je to především papež, kdo krále pomazává, svěští a korunuje na císaře, a není přece možné, aby musel automaticky přijmout toho, koho mu knížata zvolí (poukazuje přitom na Filipovu exkomunikaci).⁶⁶ Papež proto tvrdí, že odmítne-li zvoleného kandidáta, mají knížata vybrat někoho jiného – proti Filipovi využívá též „typický protištufský“ argument, totiž obavu, aby se z Říše nestala dědičná monarchie, v níž by volby zcela zanikly.⁶⁷

Podpora kurie i válečná štěstěna v tuto chvíli zvýhodňovaly Otu IV., ovšem nový zásadní zvrat nastal roku 1204, kdy na stranu krále Filipa přešla část Otových spojenců včetně kolínského arcibiskupa Adolfa z Alteny, tedy dosud klíčové opory welfské strany a hlavního strůjce celé Otovy volby.⁶⁸ Dne 6. ledna 1205 tak mohl být král Filip v Cáchách znovu zvolen a zcela právoplatně korunován příslušným metropolitou,⁶⁹ což znamenalo pro jeho panovnické nároky významnou vzpruhu a arcibiskupu Adolfovi to vyneslo papežskou exkomunikaci a následné sesazení.⁷⁰

⁶² Inocencovo *Deliberatio super tribus electis* z r. 1200, v němž se ke sporu vyjadřuje, aniž by se vyslovil pro tu či onu stranu, označil Heinrich Mitteis za „dialektický majstrštyk“. Viz MITTEIS. *Die deutsche Königswahl*, str. 132. Text dokumentu viz KRAMMER (ed.). *Quellen zur Geschichte*, vol. 1, str. 46–51. Je zde již přiznáno, že právo volby panovníka mají jen někteří (*ad quos de jure spectat electio ... qui de jure eligere debent*) a především je zde jasně formulována myšlenka, že právo volby přešlo na německá knížata z vůle papeže; k tomu srov. KRAMMER. *Das Kurfürstenkolleg*, str. 88.

⁶³ Viz MICHAEL *Die Gegenkönige*, str. 73.

⁶⁴ Viz KRAMMER (ed.). *Quellen zur Geschichte*, vol. 1, str. 51–53. Pod protestem jsou podepsáni arcibiskupové magdeburský a brémský, řada biskupů, český král (spolu s moravským markrabětem), saský i rakouský vévoda či braniborský markrabě.

⁶⁵ Viz KRAMMER (ed.). *Quellen zur Geschichte*, vol. 1, str. 54–57.

⁶⁶ Viz LEUSCHNER. *Deutschland im späten Mittelalter*, str. 58–60. Stěžejní bod papežovy argumentace zde Leuschner převádí do (do češtiny těžko přeložitelné) rovnice „Kaiserkröner = Königsmacher“; papež tedy z toho, že korunuje císaře, odvozuje své aprobační právo, které teprve znamená dosazení krále k vládě.

⁶⁷ Pro vývoj volitelského kolegia je důležité, že se v dekretu již výslovně mluví o „*plures ex illis, qui eligendi regem in imperatorem promovendum de jure ac consuetudine obtinent potestatem*“.

⁶⁸ Viz KRAMMER. *Das Kurfürstenkolleg*, str. 42.

⁶⁹ O tom píše Kolínská královská kronika: *Ibi rex, consilio cum suis habito, ut principes suam liberam electionem secundum antiquitatis institutum non perdant, regium nomen et coronam deponit et ut concorditer ab omnibus eligatur precat. Viz Chronica Regia Coloniensis*, str. 219–220. Krammer (*Das Kurfürstenkolleg*, str. 43) interpretuje tuto druhou korunovaci v podstatě jako Adolfovo vítězství – Filip jí zcela popřel svou původní imperiální ideu a přijal ideu franskou. Autor této práce se ale domnívá, že opakování korunovace nebylo nic až tak výjimečného a neznamenalo automaticky naprosté zneplatnění korunovace předešlé, král k němu mohl přistoupit, pokud to pro něho bylo výhodné či pokud potřeboval svou moc „obnovit“. Důležité také je, že Filip k tomuto kroku přistoupil *consilio suis habito*, tedy po poradě se svými straníky.

⁷⁰ Viz GATZ (ed.). *Die Bischöfe*, str. 269.

Dne 11. listopadu 1206 se Filipovi poddalo město Kolín (které navzdory přeběhnutí svého arcibiskupa vytrvávalo na straně Oty IV.) a štaufský král se tak mohl v podstatě prohlásit vítězem. Ani papež nemohl přehlížet realitu – když v létě roku 1207 Filip slavnostně přísahal, že „stran okolností, které měla za následek jeho exkomunikace, se čestně a bez odporu podrobí papežovu nařízení“, ⁷¹ papežští legáti ho tohoto vleklého problému konečně zbavili a papež mu k tomu 1. listopadu zaslal krátké blahopřání, což je jeho vůbec první dopis přímo Filipovi (jakkoli jej stále tituluje pouhým švábským vévodou). Následně začala mírová jednání, kdy Filip Otovi za odstoupení nabídl Švábsko nebo burgundskou korunu a ruku své dcery, což Ota odmítl, ⁷² přesto ale bylo uzavřeno alespoň příměří do 24. června 1208.

Dne 30. listopadu 1207 začal v Augšpurku sjezd, který přinesl řešení vleklých otázek kolínského a mohučského stolce – v obou případech byli za právoplatné arcibiskupy uznáni papežem podporovaní kandidáti (v Mohuči Siegfried z Eppsteinu, v Kolíně Bruno ze Saynu, zvolený papežsko-welfskou stranou po sesazení Adolfa z Alteny). ⁷³ Král Filip se zkrátka prosadil a s papežem pomalu nacházeli společný *modus vivendi*. ⁷⁴

Jenže 21. června 1208 byl Filip v Bamberku zavražděn falckrabětem Otou, popudlivým mladíkem z rodu Wittelsbachů. Motivem tohoto činu, „o jakém dosud v dějinách německého národa nebylo ani slechu“, jak napsal erfurtský kronikář, ⁷⁵ nebylo patrně nic jiného než fakt, že Filip neprovdal za Otu jednu ze svých dcer, jak mu předtím slíbil. ⁷⁶

Kronikář Arnold z Lübecku se obával, že Filipovou smrtí země opět upadne ve zmátek, ⁷⁷ zvláště když Filipova choť Irena, která by mohla vykonávat regentskou vládu, zemřela již krátce poté v srpnu. Celá věc však paradoxně přinesla rozřešení – země byla natolik vyčerpaná válkou, že i Filipovi věrní nakonec přijali za krále Otu IV. (znovu byl zvolen v listopadu 1208 ve Frankfurtu). Pouze francouzský král učinil pokus prosadit jako kandidáta na trůn brabantského vévodu, ale neuspěl. ⁷⁸ Říše si přála mír.

⁷¹ Viz MICHAEL. *Die Gegenkönige*, str. 108.

⁷² Ibid.

⁷³ Viz GATZ (ed.). *Die Bischöfe*, str. 269, 399.

⁷⁴ Přímou u papeže byla dokonce počátkem r. 1208 zahájena závěrečná mírová jednání, při nichž měl papež vystupovat jako nestranný soudce, ale v podstatě hájil zájmy Oty IV. Štaufská strana pak papeži navrhla, zda by nebylo jednodušší jednat přímo s Otou – papež to uznal a vyslal v tomto smyslu posly k Otovi, ti se však cestou dozvěděli o královraždě. Viz MICHAEL. *Die Gegenkönige*, str. 110–111.

⁷⁵ Popis celé královraždy viz *Monumenta Erphesfurtensia*. MGH, SS rer. Germ., 42, str. 205–206.

⁷⁶ Šířeji viz BIHRER, A. „Historiker als Attentäter: Zeitgenössische Wahrnehmung, narrative Ausgestaltung und diskursive Instrumentalisierung der Ermordung König Philipps von Schwaben“. In: RZIHACEK, A., SPREITZER, R. (edd.). *Philipp von Schwaben*. Beiträge der internationalen Tagung anlässlich seines 800. Todestages, Wien, 29. bis 30. Mai 2008. Wien, 2010, str. 9–24.

⁷⁷ Arnoldův popis královraždy viz *Arnoldi Chronica Slavorum*, str. 281–284.

⁷⁸ Viz HAVERKAMP. *Aufbruch und Gestaltung*, str. 214. Podle popisu volebního aktu v kronice Arnolda z Lübecku řídil volbu arcibiskup magdeburský, *qui primam vocem habere videbatur, prosequente vero Bernardo duce cum marchione Misnense et langravio Thuringie cum aliis ad quos electio regis pertinere videbatur*. Jak je

Tím skončil příběh jednoho dlouhého boje o trůn. Ota IV. dosáhl nakonec mety nejvyšší a 4. října 1209 mu papež Inocenc III. vložil na hlavu vytouženou císařskou korunu.⁷⁹ Že se již krátce potom stali z obou mužů zásadní nepřátelé a sám papež inicioval novou volbu (a nikoho jiného než Štaufa Bedřicha II.), to je věc jiná...

3.4 „Kurfirťské“ resumé

Jak již bylo psáno v úvodu, užívat slova kurfirť k roku 1198 je poněkud nepřesné. Za účelem srovnání jednotlivých kurfirťských voleb je ale užitečné představit i na tomto místě malý přehled jednotlivých velmožů, kteří v časech dvojí volby působili v oněch sedmi duchovních i světských funkcích, k nimž bude jednou náležet právo kurfirťského hlasu.

a) Kolín⁸⁰

Kolínským arcibiskupem v časech dvojí volby byl Adolf z Alteny, pocházející z hraběcího rodu z oblasti Bergu (jeho strýc Bruno byl ostatně kolínským arcibiskupem také). Jak již bylo výše uvedeno, Adolf byl v podstatě hlavním oponentem štaufské dynastie v Říši a právě on byl hlavním organizátorem volby Welfa Oty. Roku 1204 ovšem změnil strany, králem korunoval Filipa a byl za to papežem exkomunikován a sesazen. Na jeho místo byl zvolen bonnský probošt Bruno ze Saynu, Adolf ale své sesazení uznal teprve v rámci mírových dohod roku 1207. Po Brunově smrti se pokusil na stolec vrátit, ale neuspěl – teprve když nového arcibiskupa Dětricha potkal stejný osud (sesazení a exkomunikace), Adolf se na krátkou dobu znovu chopil své funkce. Roku 1216 se nakonec Adolf i Dětrich svých nároků vzdali a novým metropolitou se stal Adolfův příbuzný Engelbert z Bergu, takže Adolf pak mohl v Mohuči působit jako světící biskup až do své smrti (pravděpodobně roku 1220).

b) Mohuč⁸¹

Mohučským arcibiskupem byl starý a vážený Konrád z rodu Wittelsbachů, který byl ve chvíli dvojí volby na křížové výpravě. Na výzvu papeže se vrátil a snažil se dosáhnout míru

vidět, hlasovala tedy nejprve jakási elitní skupina s přednostním právem. Viz *Arnoldi Chronica Slavorum*, str. 284–286.

⁷⁹ Za povšimnutí stojí, že v Otově případě nebyla opakována korunovace královská.

⁸⁰ Viz GATZ (ed.). *Die Bischöfe*, str. 269–270.

⁸¹ *Ibid.*, str. 397–399.

neustrannou diplomacií, zemřel však již roku 1200. Poté došlo v Mohuči k dvojí volbě v malém, kdy papežsko-welfská strana prosazovala jako nového arcibiskupa Siegfrieda z Eppsteinu a štaufská wormského biskupa Luipolda. Spor vyřešil Ota IV. hrubou silou v Siegfriedův prospěch, Siegfried ale roku 1206 odjel do Říma (kde získal kardinálský klobouk) a zpět se mohl vrátit až po Filipově zavraždění roku 1208 (ačkoli Filip jeho funkci uznal v rámci mírových smluv o rok dříve). Jako kardinál byl věrným vykonavatelem papežské vůle, angažoval se při volbě Bedřicha II. a papež jej nakonec jmenoval apoštolským legátem v Německu. Zemřel roku 1230.

c) Trevír⁸²

Trevířským arcibiskupem se roku 1189 stal bývalý císařský protonotář a kancléř Jan, pocházející z Alsaska. Sám nijak výraznou politiku neprováděl; roku 1198 sice spolu s Adolfem z Alteny zvolil králem Otu IV. (aniž by se volby osobně účastnil), záhy poté ale přešel na stranu krále Filipa a dokonce se zúčastnil jeho první korunovace. K podpoře Štaufů byl pravděpodobně nucen šlechtou a městy svého arcibiskupství, takže při tomto postoji vytrval i přes exkomunikaci Inocencem III. roku 1202 a hrozbu sesazení. Své postavení mezi dvěma ohni řešil tak, že se v další fázi konfliktu snažil angažovat co možná nejméně. Zemřel roku 1212, předtím se ještě stihl vyslovit pro Bedřicha II.

d) Čechy⁸³

Role českého krále Přemysla, která měla v důsledku značný význam i pro české dějiny, je široce známá – nejprve vystupoval na straně Štaufů, což mu bezprostředně po Filipově korunovaci přineslo korunu pro něj samotného, poté na papežovu výzvu přestoupil na stranu Welfů (v čemž ovšem hrály zásadní roli jeho vlastní rodinné důvody), což mu vyneslo potvrzení královské koruny (a druhou korunovaci) z této strany a následně slavnostní potvrzení královské hodnosti papežem Inocencem III. v dubnu 1204. Na konci tohoto roku, když se situace obrátila v neprospěch Oty IV., pak Přemysl znovu změnil strany a zakotvil na straně krále Filipa. Politická obratnost (a zároveň jistý oportunistus) mu pak po sérii

⁸² Ibid., str. 791–792.

⁸³ Viz ŽEMLIČKA, J. *Přemysl Otakar I. Panovník, stát a česká společnost na prahu vrcholného feudalismu*. Praha, 1990, str. 87–105. Těž VANÍČEK, V. *Velké dějiny země Koruny české II. 1197–1250*. Praha/Litomyšl, 2000, str. 82–110. Srov. také WIHODA, M. *Zlatá bula sicilská. Podivuhodný příběh ve vrstvách paměti*. Praha, 2005, str. 113–119.

dalších zvrátů (již po Filipově smrti) vynesl vydání oné proslulé listiny, známé jako Zlatá bula sicilská.

e) Braniborsko⁸⁴

Braniborský markrabě Ota II. vedl v čase dvojí volby spor o Pomořany s Dánskem a přiklonil se proto na stranu krále Filipa, který mu jeho nároky na Pomořany potvrdil. V následujících letech byl příliš zaměstnán svými vlastními konflikty, než aby mohl výrazněji zasahovat do říšské politiky. Zemřel 4. července 1205 a jeho nástupcem se stal jeho syn Albrecht II., kterému byly pouhé tři roky, čímž byla braniborská politika limitována ještě více než konfliktem s Dány. I Albrecht II. ovšem po Filipově zavraždění uznal za právoplatného panovníka Otu IV.

f) Sasko

Saským vévodou byl od roku 1180 Bernhard, příslušník rodu Askánců, který vévodství obdržel z rukou Bedřicha I. Barbarossy poté, co je císař odňal Jindřichu Lvovi.⁸⁵ Bernhard byl po celou dobu konfliktu příslušníkem štaufského tábora – a nejen to, byl dokonce hlavním mluvčím imperiální císařské volby, tedy ideového protějšku franské interpretace Adolfa z Alteny. Právě on byl důležitou postavou i při volbě roku 1208, kterou řídil magdeburský arcibiskup (tedy také Sas).⁸⁶ Zemřel roku 1212.

g) Falc⁸⁷

Rýnským falckrabětem byl v době dvojí volby (od roku 1195) bratr Oty IV. Jindřich, neboť se oženil s dcerou předchozího falckraběte Konráda. Jindřich proto logicky od samého počátku stál na straně svého bratra a podporoval ho i vojensky. I on však roku 1204 přešel na štaufskou stranu a uznal Filipovu novou volbu i korunovaci. Následné prosazení Oty IV. po Filipově smrti mu pochopitelně nijak neuškodilo, nový císař udělil Falc v léno jeho synovi Jindřichovi II. Když pak ten zemřel bez potomků, Falc přešla (díky sňatku s jednou z Jindřichových dcer) na rod Wittelsbachů.

⁸⁴ Viz SCHULTZE, J. *Die Mark Brandenburg*. Erster Band. Berlin, 2004, str. 110–113.

⁸⁵ Viz HAVERKAMP. *Aufbruch und Gestaltung*, str. 205–206.

⁸⁶ Viz KRAMMER. *Das Kurfürstenkolleg*, str. 55.

⁸⁷ Viz SCHAAB, M. *Geschichte der Kurpfalz. Band 1: Mittelalter*. Stuttgart/Berlin/Köln, 1999, str. 60–63.

4. PŘÍPADOVÁ STUDIE II: DVOJÍ VOLBA ROKU 1257

4.1 Králů spousta, a přece žádný

V polovině 13. století byla politická situace v Říši značně složitá. Poslední vládcí štaufské dynastie císař Bedřich II. a král Konrád IV. čelili silné opozici a volbám protikrálů (nejprve Jindřicha Raspeho, poté holandského hraběte Viléma). Po brzké Konrádově smrti roku 1254 to vypadalo, že Štaufové vyklidili pozice – Konrád po sobě zanechal pouze maličkého syna Konradina a mladší bratr zemřelého krále Manfréd se soustředil pouze na udržení sicilského království (když se pak v 60. letech vrhl do boje o sicilský trůn Karel z Anjou, nejprve Manfréd a po něm i Konradin našli v boji smrt, čímž štaufská éra definitivně skončila).⁸⁸ To ovšem vůbec neznamenalo, že král Vilém, nyní jediný nositel královského titulu, si získal všeobecné uznání – postavil se proti němu mocný kolínský arcibiskup Konrád z Hochstadenu, který plánoval jeho sesazení,⁸⁹ a ve Frísku se Vilém setkal dokonce i s ozbrojeným odporem; právě tam se nakonec otázka krále Viléma vyřešila sama, neboť nepřítel úspěšný panovník 28. ledna 1256 padl.⁹⁰ Říše byla znovu bez krále.

Volební shromáždění se mělo sejít ve Frankfurtu v červnu 1256 (termín byl později posunut na září)⁹¹ – krátkou chvíli se jako reálný kandidát jevil mladý braniborský markrabě Ota,⁹² ten se ale brzy stáhl a žádný jiný přirozený kandidát se v Říši nenašel. Proto se pozornost říšských velmožů přenesla na zahraniční zájemce.

Jedním z nich byl i kastilský král Alfons X., zvaný ve své vlasti Moudrý, jehož matkou byla Alžběta (Beatrix), dcera štaufského krále Filipa; díky tomu mohl být pochopitelně vnímán jako dědic a pokračovatel štaufského panství.⁹³ Panovník země Říši natolik vzdálené se ale pravděpodobně nezajímal ani tak o německé oblasti, jako spíš o císařský titul – jeho

⁸⁸ Viz KAUFHOLD, M. *Interregnum*. Darmstadt, 2003, str. 7–8.

⁸⁹ Viz GATZ (ed.). *Die Bischöfe*, str. 273. Srov. také VANÍČEK, V. *Velké dějiny země Koruny české III. 1250–1310*. Praha/Litomyšl, 2002, str. 60. Níže (str. 61–63) se zde hovoří o pouze zprostředkovaně doložené snaze zvolit na Vilémovo místo českého krále Přemysla Otakara II. (v pozn. 83 také odkazy na další literaturu). Negativní postoj arcibiskupa Konráda vůči králi Vilémovi byl zčásti též výsledkem politiky římské kurie, neboť papež psal Konrádovi již v srpnu 1255 o potřebě nové panovnické volby. Viz KRAMMER. *Das Kurfürstenkolleg*, str. 140.

⁹⁰ Viz HAVERKAMP. *Aufbruch und Gestaltung*, str. 231. Též VANÍČEK. *Velké dějiny III*, str. 74. Martin Kaufhold ve svém článku „Das Reich im Umbruch (1250–1308)“ konstatuje (str. 280), že Říše „nepřišla o velkého krále, ale o mladého muže, který na svůj úkol nestačil“. In: PUHLE, M. a HASSE, C.-P. (edd.). *Heiliges Römisches Reich Deutscher Nation 962 bis 1806: von Otto dem Grossen bis zum Ausgang des Mittelalters*. Dresden, 2006, str. 277–286.

⁹¹ Viz KAUFHOLD. *Interregnum*, str. 40.

⁹² Ibid. Srov. též str. 50 a 52.

⁹³ Nemělo by ale být zapomenuto, že Štaufové Manfréd a Konradin ještě žili a jejich dědické nároky by byly daleko silnější.

cílem bylo zřejmě jakési středomořské impérium ovládané z jihu (což není zcela nepodobné štaufskému pokusu o vytvoření dědičného impéria řízeného ze Sicílie).⁹⁴ Byla-li s korunou císařskou spojena koruna německá (či římskoněmecká) – či byla-li dokonce povinným předstupněm – pak se Alfons ucházel i o ni, ovšem na samotnou vládu v německých oblastech nejspíše ani nepomýšlel.⁹⁵

V první chvíli dokonce ani nepovažoval za nutné komunikovat s německými voliteli a odvážil se kroku zcela bezprecedentního – již 18. března 1256 se nechal zvolit městem Pisou (sic!) a v září pak městem Marseille za „krále Římanů a císaře římské říše“⁹⁶. Je otázkou, co tím sledoval – možná se snažil vůbec se do angažmá v německé oblasti nepouštět a spojení římské a německé koruny v jedno chtěl ignorovat. Jisté je, že už tímto aktem se ocitl natolik mimo právní rámec královských voleb, že pro ty, kdo kladli na státoprávní procedury důraz, se rázem stal kandidátem zcela nepřijatelným.

Nejvýznamnějším z nich byl kolínský arcibiskup Konrád z Hochstadenu, který se – nedbaje historického vývoje⁹⁷ – ještě jednou pokusil zorganizovat královskou volbu na čistě franském principu se sebou samým jakožto ústřední postavou,⁹⁸ stejně jako kdysi Adolf z Alteny. Na přelomu července a srpna o této možnosti jednal v Praze s českým králem Přemyslem Otakarem II.,⁹⁹ jehož význam byl v té době již nepominutelný, a na podzim roku 1256 se pak stal jeho kandidátem bratr anglického krále Jindřicha III. Richard z Cornwallu. Richard, muž nesmírně bohatý, finančními prostředky nijak nešetřil a své volitele si byl schopen prostě a jednoduše koupit – to byl případ rýnského falckraběte Ludvíka II., který v listopadu 1256 obdržel 12 000 marek a byla také dohodnuta jeho budoucí svatba s některou z neteří anglického krále.¹⁰⁰ Peníze obdržel pravděpodobně i mladý mohučský arcibiskup Gerhard Wildgraf,¹⁰¹ který se jinak v říšské politice příliš neangažoval a sledoval linii svého mnohem zkušenějšího kolínského kolegy Konráda.¹⁰²

⁹⁴ Viz KRAMMER. *Das Kurfürstenkolleg*, str. 130.

⁹⁵ Alespoň to platilo v době volby – bezprostředně po smrti Konráda IV. projevil zájem o švábské vévodství, jeho nároky ale nebyly uznány. Od té doby již byla již jeho angažovanost v německých oblastech minimální. Viz KAUFHOLD. *Interregnum*, str. 54.

⁹⁶ Viz KRAMMER. *Das Kurfürstenkolleg*, str. 131. Zápis o volbě viz KRAMMER (ed.). *Quellen zur Geschichte*, vol. 1, str. 79–81. Srov. též KAUFHOLD. *Interregnum*, str. 53–54. Zajímavé je, že v obou případech města zvolila Alfonse nejen jménem svým, ale jménem celé Říše.

⁹⁷ Tím jsou myšleny výsledky brunšvického sjezdu kurfiřtů – viz Srovnávací studie (str. 54).

⁹⁸ Viz KRAMMER *Das Kurfürstenkolleg*, str. 126–127.

⁹⁹ Viz KAUFHOLD. *Interregnum*, str. 53; VANÍČEK. *Velké dějiny III*, str. 75.

¹⁰⁰ *Ibid.*, str. 54. Roswitha Reisingerová vedle toho zdůrazňuje, že to byl právě Ludvík, kdo na svém dvoře držel mladého štaufského dědice Konradina a v rámci jednání pro něho požadoval i potvrzení nároků na švábské vévodství. Viz REISINGER. *Die römisch-deutsche Könige*, str. 77.

¹⁰¹ Viz KAUFHOLD. *Interregnum*, str. 55.

¹⁰² Viz GATZ (ed.). *Die Bischöfe*, str. 402.

K volbě Richarda z Cornwallu nakonec došlo 13. ledna 1257. Svůj hlas Richardovi odevzdali kolínský arcibiskup Konrád z Hochstadenu (i za nepřítomného arcibiskupa mohučského) a rýnský falckrabě Ludvík II.¹⁰³ Protože do Frankfurtu dorazili jako první z kurfiřtů saský vévoda a arcibiskup trevírský, tedy podporovatelé Alfonse, musel se volební akt odehrát ve vojenském táboře před městskými hradbami.¹⁰⁴ Důležité bylo, že poselstvo českého krále Přemysla Otakara II. tuto volbu krátce poté potvrdilo.¹⁰⁵ Dne 17. května 1257 byl pak Richard v Cáchách korunován kolínským arcibiskupem, tedy přesně tak, jak se slušelo a patřilo.

Mezitím ale došlo k druhé volbě, která se uskutečnila 1. dubna, tentokrát již přímo ve městě Frankfurtu. Svůj hlas zde ve prospěch Alfonse odevzdal trevírský arcibiskup Arnold z Isenburgu¹⁰⁶, ostatní, tedy saský vévoda Albrecht I., obě braniborská markrabata¹⁰⁷ a český král, hlasovali prostřednictvím svých zplnomocněnců. Jak je vidět, Přemysl Otakar II. hlasoval dvakrát krátce po sobě pro různé kandidáty,¹⁰⁸ což je nutno přijmout jako obtížně interpretovatelný historický fakt.

Pro úplnost je třeba ještě dodat, že se o uplatnění svého hlasu pokusil ještě dolnobavorský vévoda Jindřich XIII., mladší bratr rýnského falckraběte Ludvíka II. Oba bratři z rodu Wittelsbachů si své falcko-bavorské državy rozdělili roku 1255 (Ludvíkovi zůstala Falc a Horní Bavorsko, Jindřichovi připadlo Dolní Bavorsko) a Jindřich přestal užívat titulu falckraběte. Při volbě roku 1257 si ovšem začal (právě jako rýnský falckrabě) právo kurfiřtského hlasu znovu nárokovat, což ostatní kurfiřti zamítli.¹⁰⁹

¹⁰³ Zápis z volby viz KRAMMER (ed.). *Quellen zur Geschichte*, vol. 1, str. 81. Arcibiskup Konrád v něm zdůrazňuje, že hlasoval i za mohučského metropolitu (*Ad quam diem cum nos personaliter venissemus, venerabili patre Gerardo Dei gratia archiepiscopo Maguntino, qui impedimento legitimo detinebatur, nobis Coloniensi archiepiscopo vices suas in ipsa electione comittente hac vice...*) Dále se tvrdí, že *nos in loco consueto et debito convenientes venerabilem patrem Arnoldum Dei gratia Treverensem archiepiscopum et illustrem principem Albretum ducem Saxonie per nuncios solempnes vocari fecimus et moneri, quod venirent ad tractandum et eligendum communiter regem Romanorum; qui licet requisiti et expectati usque in sero nec venerunt nec vices suas aliquibus commiserunt*. Richardova strana tedy v podstatě argumentuje tím, že volba, která se koná první, je právoplatná, protože ke zvolení stačí jakýkoli počet volitelů – pokud nikdo jiný nepřijde, i menšina volitelů má v takovém případě právo zvolit řádného krále.

¹⁰⁴ Viz KAUFHOLD. *Interregnum*, str. 56.

¹⁰⁵ Viz VANÍČEK. *Velké dějiny III*, str. 76.

¹⁰⁶ Viz KAUFHOLD. *Interregnum*, str. 56.

¹⁰⁷ V Braniborsku vládli od r. 1220 společně bratři Jan I. a Ota III.; když se některý z nich angažoval v říšské politice, není vždy zcela jasné, který z nich to byl, neboť prameny hovoří pouze o braniborském markraběti. Zdá se ale, že braniborský kurfiřtský hlas byl již tehdy chápán jako cosi patřícího braniborskému státu jako celku (tedy hlas jediný a nedělitelný), nikoli konkrétnímu markraběti. Viz BEGERT. *Die Entstehung*, str. 109–110.

¹⁰⁸ „Dalo by se ironicky říci, že Čechy disponovaly dvěma hlasy.“ Viz VANÍČEK. *Velké dějiny III*, str. 76.

¹⁰⁹ Tedy přesný opak braniborského případu – volitelský hlas byl podle Jindřicha výsadou falckraběte, a pokud bylo více falckrabat, bylo i více hlasů. Při volbě r. 1273 se pak Jindřich pokoušel o stejnou metodu, ale nakonec byl jeho hlas uznán jakožto hlas bavorský místo hlasu českého krále, což bylo poprvé a naposledy. Bavorsko si na svůj kurfiřtský hlas muselo počkat až do 17. století. Viz BEGERT. *Die Entstehung*, str. 126–127.

To, že Alfons se na rozdíl od Richarda nikdy korunovat nedal (německé oblasti ostatně nikdy ani nenavštívil), ovšem nic nemění na faktu, že Říše měla opět dva krále. Tak by to alespoň formuloval tehdejší pozorovatel; pozorovatelé pozdější však většinou psali o tom, že Říše ve skutečnosti neměla krále žádného. Doba, která právě začínala, je totiž v historiografii i na veřejnosti všeobecně známá jako „interregnum“ (tedy bezkráloví); a Friedrich Schiller ji kdysi v jedné baladě označil jako „die kaiserlose, die schreckliche Zeit“.¹¹⁰

4.2 Cesta k dvojí volbě: kdy vlastně začíná bezkráloví?

Pojem interregnum bývá ovšem často vztahován i na komplikované období 50. let, které volbě roku 1257 přecházelo. Doba dvou posledních štaufských panovníků a jejich protikráľů vykazovala v podstatě podobné rysy – i zde byli vždy dva panovníci, kteří měli poměrně slabé postavení a své síly soustředili na vzájemný boj, což ve výsledku znamenalo, že Říši vlastně nevládl nikdo. Za počátek interregna se proto často označuje rok 1250, kdy umírá na dlouhou dobu poslední císař Bedřich II.,¹¹¹ případně rok 1254, kdy umírá poslední Štauf na říšském trůnu Konrád IV.,¹¹² ačkoli za skutečný počátek tohoto období problémů lze označit již roky 1245/1246, kdy je císař Bedřich sesazen a je zvolen první z protikráľů, Jindřich Raspe. Pádným argumentem pro důsledné odlišování těchto etap je ale fakt, že u všech předchozích panovníků šlo na rozdíl od Alfonse a Richarda o osoby, které z Říše pocházely, měly v ní své statky a v říšské politice se angažovaly.¹¹³

Lze ovšem uzavřít i jakýsi kompromis – období 1245–1256 je možná samostatnou fází před interregnem, právě zde však lze najít příčiny dvojí volby roku 1257, která (úžeji chápané) interregnum odstartovala.

Lyonský koncil, který svolal papež Inocenc IV. roku 1245, vyhlásil sesazení císaře Bedřicha II.,¹¹⁴ což byla zároveň pobídka kurfiřtům, aby vybrali nového panovníka. Dne 22. května 1246 tak byl poblíž Würzburgu zvolen novým panovníkem durynský lantkrabě Jindřich Raspe (zajímavé je, že byl zvolen německým králem, zatímco papež psal o „římském

¹¹⁰ Převzato z Kaufholdova článku. KAUFHOLD. *Das Reich im Umbruch*, str. 277.

¹¹¹ Tak je tomu např. v pracích Martina Kaufholda.

¹¹² Takovým příkladem je 4. svazek řady *Deutsche Geschichte* z 80. let, který za počátek interregna – jak je vidět již v názvu nebo jak je graficky znázorněno v úvodu – pokládá právě rok 1254. Viz PLETICHA, H. (ed.). *Deutsche Geschichte. Band 4. Vom Interregnum zu Karl IV. 1254–1378*. Gütersloh, 1982. Stejný názor má právní historik Hans Boldt – viz BOLDT. *Deutsche Verfassungsgeschichte*, vol. 1, str. 138.

¹¹³ Srov. ale Vaničkův pohled: „S pojmem interregna se fixuje sugestivní představa prázdné a chaotické epochy, jejíž překonání uskutečnil až po své volbě v roce 1273 nový král Rudolf Habsburský, personifikující zároveň nástup pozdního středověku. Ve skutečnosti neznamenal žádný pronikavý zvrat, navazuje naopak plynule na předchozí stav mnohaleté nepřítomnosti císaře Fridricha II.“ Viz VANÍČEK. *Velké dějiny III*, str. 19.

¹¹⁴ Viz HAVERKAMP. *Aufbruch und Gestaltung*, str. 226–227.

králi, který bude povýšen na císaře¹¹⁵),¹¹⁵ a to především duchovními knížaty (nejednalo se tedy o volbu úzkým kurfiřtským kolegiem, ale širším sborem volitelů), která pochopitelně papežských nařízení uposlechla mnohem ochotněji než knížata světská. Již 16. února 1247 ovšem Jindřich Raspe zemřel a především zásluhou kolínského arcibiskupa Konráda z Hochstadenu, který se osobně vypravil za papežem do Lyonu,¹¹⁶ byla rychle dohodnuta volba nová. Holandský hrabě Vilém byl zvolen 3. října 1247 ve Worringenu hlasy arcibiskupů kolínského, mohučského a trevírského¹¹⁷ a k jeho korunovaci došlo 1. listopadu 1248 v Cáchách.¹¹⁸

Zdaleka ne celá Říše ovšem tyto ve své podstatě církevní zásahy do svých záležitostí akceptovala a řada knížat uznávala za panovníka Bedřicha II. až do jeho smrti roku 1250; po ní pak jeho syna Konráda IV., který byl králem zvolen na přání svého otce již roku 1237.¹¹⁹ Král Vilém nakonec podstoupil novou volbu v Brunšviku 25. března 1252, kde ho již podpořili saský vévoda a braniborský markrabě; ani tato volba mu ale k plnému uznání nepomohla a problémů se nezbavil, ani když jeho rival Konrád IV., pobývající v sicilském království, zemřel. Jak již bylo uvedeno na počátku, Vilém padl při pokusu o prosazení své vlády v odbojném Frísku.

Vilémova krátká vláda byla ovšem důležitá z jiného hlediska – jelikož si netroufal užívat císařského titulu, aniž ztratil ambice jej získat, bylo třeba vyjasnit, jestli i král (ať už titulárně německý či římský) je v Říši (či alespoň v německých oblastech) stejným suverénem jako císař; královo okolí včetně Konráda z Hochstadenu pochopitelně tvrdilo, že tomu tak je.¹²⁰ Na první pohled akademická otázka měla samozřejmě zásadní význam především do prosince 1250, neboť stále žil Bedřich II., řádně korunovaný císař, a Vilém zvolený jako pouhý král (či spíše vzdorokrál) měl pochopitelně už na první pohled slabší postavení a těžko se tak mohl považovat za legitimního vladaře. Proto mu vyšel vstříc papež Inocenc IV., jenž v komentáři k dekretu *Venerabilem* Inocence III. zdůraznil, že císařská korunovace v Římě se týká pouze řádně zvoleného a v Cáchách korunovaného krále – a znemožňují-li králi závažné okolnosti, aby se do Říma dostavil, císařská autorita se na dotyčného přenáší právě cášskou korunovací

¹¹⁵ Inocenc IV. ve svém listu německým velmožům z dubna 1246 (tedy ještě před volbou) píše: *Archiepiscopis et nobilibus viris aliis, principibus Theutonie, habentibus potestatem eligendi Romanorum regem, in imperatorem postmodum promovendum*... In: KRAMMER (ed.). *Quellen zur Geschichte*, vol. 1, str. 71. Jindřich Raspe pak po volbě píše v listu do Milána: *...principes concordii et unanimi voluntate nos circa Herbipolim nobilem imperii civitatem in regem Almanie et Romanorum principem elegerunt*... Ibid., str. 72. Srov. též KRAMMER. *Das Kurfürstenkolleg*, str. 94.

¹¹⁶ Ibid., str. 101.

¹¹⁷ Viz REISINGER. *Die römisch-deutsche Könige*, str. 55.

¹¹⁸ Viz KRAMMER. *Das Kurfürstenkolleg*, str. 99.

¹¹⁹ Viz REISINGER. *Die römisch-deutsche Könige*, str. 49–51.

¹²⁰ Viz KRAMMER. *Das Kurfürstenkolleg*, str. 117–120.

nebo řádnou volbou.¹²¹ Tím vlastně potvrdil, že mezi králem a císařem není z hlediska pravomocí rozdíl, neboť „císařskou autoritou“, tedy prostě svrchovanou vládou v Říši, mohl disponovat i řádně zvolený král. V rámci momentálního zápasu se Štaufy tak papežství učinilo zásadní úrok od svého dosavadního postoje k císařské korunovaci (zvláště v porovnání se stanovisky Inocence III.) – nadále bylo možno prostě tvrdit, že okolnosti brání římské korunovační jízdě, aniž to mělo vliv na rozsah politické moci příslušného říšského vladaře. Formulace papežova vyjádření byla totiž šita přímo na míru Vilémovi, neboť severoitalská města zůstala věrná Štaufům a on se tedy nemohl do Říma dostat – nicméně přízeň svatopetrského stolce bývá vrtkavá, takže už o několik let později inicioval papež spolu s Konrádem z Hochstadenu Vilémovo sesazení, před nímž krále zachránila pouze jeho předčasná smrt.

Zhruba desetiletí takovýchto zmatků a slabé (či spíše vůbec žádné) ústřední vlády znamenalo mimo jiné značné posílení některých říšských knížat. Nejenže si tedy volitelé nepřáli návrat silné panovnické moci, ale dokonce se ani sami nehodlali do zápasu o trůn vrhnout. Díky tomu tak nevyšel z říšského prostředí žádný kandidát, který by za něco stál.¹²² Ani český král, o němž bylo ještě nedávno uvažováno jako o Vilémovu protikráli, se svou kandidaturou nevystoupil.¹²³ A do volby nijak nezasahovalo ani papežství, kterému záleželo jen na tom, aby nebyl zvolen žádný Štauf.

Proto je možno za hlavní příčinu dvojí volby roku 1257 označit všeobecnou rezignaci na celoříšské politické ambice a na požadavek silné říšské vlády vůbec. Možnosti byly tudíž zcela otevřeny pro zahraniční zájemce, kteří byli ovšem záležitostí Říše zcela vzdáleni a neměli v ní žádné mocenské ani majetkové zázemí. Krom toho, že oba uchazeči o trůn svým způsobem reprezentovali oba rivaly z předchozí volby roku 1198 (Alfons X. byl díky své matce pokračovatelem štaufské tradice, Richard z Cornwallu pak stejně jako kdysi Ota IV. představoval pokus o vstup na říšskou půdu z anglického prostředí), neměli jednotliví volitelé žádné principiální či rodové důvody přiklonit se na tu či onu stranu a vše tak zůstalo na víceméně otevřené „politické soutěži“,¹²⁴ která, když žádný z kandidátů nezískal na svou stranu jasnou většinu, nakonec vedla k volbě obou kandidátů zároveň. V rozhodování některých volitelů možná hrály roli i osobní vztahy (např. trevírský arcibiskup Arnold

¹²¹ *Credimus tamen, quod, si imperator coronam in loco debito recipere non possit, nihilominus auctoritatem administrandi ab archiepiscopo Coloniensi possit recipere vel suam auctoritatem habet ex electione.* In: KRAMMER (ed.). *Quellen zur Geschichte I*, vol. 1, str. 54, pozn. 1. Interpretace viz KRAMMER. *Das Kurfürstenkolleg*, str. 109–110.

¹²² S výjimkou již výše zmíněného braniborského markraběte Oty, který ale svou kandidaturu stáhl.

¹²³ O tom šířeji VANÍČEK. *Velké dějiny III*, str. 74–75.

¹²⁴ K uplácení jednotlivých volitelů viz KAUFHOLD. *Interregnum*, str. 62–64.

se po celá 50. léta snažil především vymanit z vlivu svého kolínského protějšku a prováděl proto politiku od Konráda z Hochstadenu co možná nejodlišnější – když Konrád opustil krále Viléma, Arnold mu zůstal věrný, a když se Konrád přiklonil na Richardovu stranu, Arnold dal svůj hlas Alfonsovi);¹²⁵ jinak ale byla dvojí volba roku 1257 především produktem své doby, která nebyla schopna vyprodukovat kvalitního kandidáta.

4.3 Důsledky dvojí volby: interregnum

Bylo by příliš jednoduché napsat, že výsledkem dvojí volby roku 1257 byl prostě stav, kdy nevládl ani jeden z králů. Žádný z nich totiž na trůn v žádném případě nerezignoval – na rozdíl od dvojí volby roku 1198 ovšem v jejich souboji neřinčely zbraně, ale střetávaly se tu především právní argumenty. Oba dva králové se snažili dosáhnout plného uznání a hlavním kolbištěm jim byla římská kurie – právní stanoviska obou stran jsou známá z buly Urbana IV. *Qui celum* z roku 1263, v níž papež pohledy obou stran rekapituluje.¹²⁶

Strana Richarda z Cornwallu poukazovala na právoplatnost volby, která se odehrála jako první a ti, kteří na ni dorazili, měli plné právo panovníka zvolit, a především pak zdůrazňuje právoplatnou korunovaci, která především činí krále králem (jde tedy o částečné oprášení myšlenek Adolfa z Alteny o významu korunovace a tím i kolínského arcibiskupa, který má jako jediný právo ji provést).¹²⁷

Naopak Alfonsova strana logicky zdůrazňovala prvek volby (vždyť Alfons žádnou korunovaci nepodstoupil) a argumentovala především tím, že Alfonse podpořila většina volitelů.¹²⁸ Mezi ně byl započítáván samozřejmě i český král, kterého ovšem mohla stejně tak započítávat i strana druhá.

Důležitý je ale už sám fakt, že oba soupeři se opět obracejí na papeže jako na někoho, kdo má spor rozhodnout. Znovu tak dávají římské kurii možnost zasahovat do říšských záležitostí, ačkoli předtím proti něčemu podobnému římskému panovníci vždy bojovali. Papež

¹²⁵ Viz GATZ (ed.). *Die Bischöfe*, str. 794–795.

¹²⁶ Text buly viz KRAMMER (ed.). *Quellen zur Geschichte*, vol. 1, str. 84–92.

¹²⁷ Viz KRAMMER. *Das Kurfürstenkolleg*, str. 145.

¹²⁸ *Unde iidem regis Castelle procuratores et nuntii electionem de ipso factam, electione tua predicta et hiis que pro te fuerunt obiecta nequaquam obstantibus, forem legitimam, ut pote celebratam a maiori parte ipsorum principum...* In: KRAMMER (ed.). *Quellen zur Geschichte*, vol. 1, str. 91. Ve snaze zdůraznit početní převahu psal pak Alfons v listu do Říma r. 1267: *Item quod processit et fuit de consilio suorum principum ac nuntiorum et procuratorum ipsorum et multorum prelatorum et nobilium, qui ad eum de Theotonia in Yspaniam accesserunt, quod electione de eo canonice celebrata ipse scriberet, et intularet se regem Romanorum semper augustum...* Ibid., str. 92.

Inocenc IV. dokonce v počátcích svého pontifikátu právo Němců svobodně si zvolit panovníka uznal¹²⁹ – jednalo se proto o jednoznačný krok zpět.

Papež ovšem do sporu nijak autoritativně nezasáhl. Pouze když se po smrti kolínského arcibiskupa Konráda z Hochstadenu roku 1261 začalo stále hlasitěji mluvit o volbě nového krále¹³⁰ (důležitou postavou byl v tomto ohledu nový mohučský arcibiskup Werner z Eppsteinu,¹³¹ který o tom pravděpodobně vyjednával i s českým králem Přemyslem Otakarem II., když ho přijel o Vánocích roku 1261 do Prahy korunovat), Urban IV. výslovně zakázal zvolit tehdy desetiletého Štaufa Konradina¹³² – tak veliká byla obava kurie z návratu štaufské moci. Spekulacím o Konradinově zvolení to ale nezabránilo, takže stejný zákaz musel zopakovat ještě roku 1266 jeho nástupce Klement IV.¹³³ a ten se pak otázce nové volby věnoval i těsně před svou smrtí v listu Přemyslu Otakarovi ze září 1268.¹³⁴ Není jistě náhoda, že právě v letech 1262 a 1268, tedy v době, kdy se o nové volbě mluvilo, se do Říše vypravil i Richard z Cornwallu, aby si osobně upevnil své vratké podstavení.¹³⁵ Jinak totiž pobýval výhradně v Anglii, kde se aktivně účastnil tamního politického života i rozbrojů (roku 1264 vypuklo povstání proti králi Jindřichu III.); poté, co se v červnu 1269 v Kaiserslauternu oženil s Beatrix z Valkenburgu, příbuznou kolínského arcibiskupa Engelberta (nástupce Konráda z Hochstadenu), což měl být další pokus o posílení své královské autority, Říši definitivně opustil a už nikdy do ní nezavítal. Alfons, jak již bylo uvedeno, do Říše nepříjel vůbec nikdy, Štaufové Konradin a Manfréd byli v té době již po smrti a papežský stolec byl od smrti Klementa IV. na konci roku 1268 dlouhodobě uprázdněný, protože kardinálové se nemohli dohodnout na jeho nástupci. Pokud by se dalo hovořit o období naprostého bezvládí, bylo to právě teď.

Mohučský arcibiskup Werner se sice myšlenky na volbu nového krále nikdy nevzdal, ale stejně k ní nakonec došlo až po smrti Richarda z Cornwallu roku 1272. Také nedávno zvolený papež Řehoř X. se v celé záležitosti velmi silně angažoval, neboť usiloval o další křesťanský úder na Jeruzalém¹³⁶ – a tak nakonec 1. října 1273 došlo k volbě hraběte Rudolfa

¹²⁹ Inocenc IV. doslova píše: *Illi autem, ad quos in eodem imperio imperatoris spectat electio, eligant libere successorem*. In: MGH, Const., 2, str. 512. To ovšem ještě nutně neznamená, že se vzdal svých nároků na aprobaci.

¹³⁰ Viz KAUFHOLD. *Interregnum*, str. 87–88.

¹³¹ Viz GATZ (ed.). *Die Bischöfe*, str. 403.

¹³² Viz KRAMMER (ed.). *Quellen zur Geschichte*, vol. 1, str. 83–84.

¹³³ *Ibid.*, str. 92–93.

¹³⁴ *Ibid.*, str. 93–94.

¹³⁵ Viz KAUFHOLD. *Interregnum*, str. 90.

¹³⁶ Viz PLETICHA (ed.). *Deutsche Geschichte IV*, str. 24.

Habsburského, jedné z nejznámějších a nejvýznamnějších kurfiřtských voleb v dějinách.¹³⁷ Že kdesi daleko v Kastilii žil stále ještě jeden muž, který si titul římského krále nárokoval, již nebylo zohledněno v podstatě nikým z účastníků volby (s výjimkou trevírského arcibiskupa Jindřicha, jehož názor ovšem neměl velkou váhu).¹³⁸ Alfons X. Moudrý se nakonec roku 1275 svých nároků na vládu ve vzdálené zemi, kterou nikdy neviděl, moudře vzdal a spokojil se s vládou ve své rodné Kastilii, kde je na něho dodnes vzpomínáno s úctou jako na vzdělance a podporovatele věd i umění. Zemřel roku 1284.

4.4 Kurfiřtské resumé

a) Kolín¹³⁹

Kolínským arcibiskupem byl v době dvojí volby Konrád z Hochstadenu, muž, který se již předtím zásadně angažoval ve volbách protištaufských králů. Byl to právě on, kdo formuloval právní ospravedlnění volby Richarda z Cornwallu, přičemž v některých otázkách navazoval na svého předchůdce Adolfa z Alteny. Až do své smrti roku 1261 byl také Richardovým zásadním podporovatelem a hlavně díky němu se v prvních letech po dvojí volbě mohlo alespoň zdát, že právě Richard je tím, kdo v souboji o korunu uspěl a chopí se skutečné vlády. Právě po roce 1261 Richardovy pozice značně slábnou a i jeho faktický vliv v Říši (o fyzické přítomnosti nemluvě) se ztenčuje na minimum.

Konrádovým nástupcem byl zvolen dosavadní kolínský probošt Engelbert z Valkenburgu, který ovšem nemohl vést celoříšsky významnou politiku už proto, že musel řešit vnitropolitické potíže v kolínském arcibiskupství samém. Aktivněji se účastnil až volby krále Rudolfa I. roku 1273 (ač byl jedním ze zastánců Přemysla Otakara II.), při níž se neúspěšně snažil oprášit již překonanou myšlenku nadřazenosti královské korunovace v Cáchách nad samotným volebním aktem. Zemřel krátce poté, roku 1274.

¹³⁷ Stručný přehled událostí (a především důležité angažmá českého krále Přemysla Otakara II.) viz VANÍČEK, *Velké dějiny III*, str. 140–150.

¹³⁸ Viz GATZ (ed.). *Die Bischöfe*, str. 796.

¹³⁹ *Ibid.*, str. 272–274.

b) Mohuč¹⁴⁰

Gerhard Wildgraf byl zvolen mohučským arcibiskupem roku 1251 jako zhruba dvacetiletý poté, co se arcidiecéze dostala do značných problémů (roku 1249 byl novým metropolitou zvolen kolínský arcibiskup Konrád, což papež odmítl a došlo k zásadnímu sporu mezi kurií a mohučskou kapitulou – situaci přijel vyřešit papežský legát Hugo ze Santo Caro a ten nakonec jako kompromisního kandidáta vybral právě mladého Gerharda z regionálně významného hraběcího rodu). Nezkušený Gerhard pak po celá 50. léta sledoval politiku Konráda z Hochstadenu včetně samotné dvojí volby roku 1257. Zemřel ani ne třicetiletý roku 1259.

Nástupcem byl zvolen Werner z Eppsteinu (rod Eppsteinů obsazoval mohučský stolec poměrně často, jak tomu bylo i v době po dvojí volbě roku 1198), který brzy poté zahájil vlastní politiku směřující k volbě nového krále (přes opakované papežské zákazy uvažoval o Štaufovi Konradinovi). Úspěchu dosáhl teprve po smrti Richarda z Cornwallu, kdy právě on byl hlavním organizátorem volby Rudolfa I. roku 1273.

c) Trevír¹⁴¹

Arnold z Isenburgu byl na trevírský stolec zvolen roku 1242 a vždy se snažil především emancipovat od vlivu mocného Konráda z Hochstadenu. Proto neváhal ani proti vůli papeže podporovat krále Viléma až do jeho smrti roku 1256 a při dvojí volbě se postavil na stranu Alfonse X.

Po jeho smrti roku 1259 nebyla kapitula schopna zvolit nástupce, až nakonec zasáhla římská kurie – arcibiskupem byl ustanoven Jindřich z Finstingenu, který si stolec prostě koupil. Ukázalo se ale, že nemá na zaplacení, takže měl problémy se získáním svěcení a část kapituly a poddaných ho odmítala uznat. Složitá situace trvala až do počátku 70. let, kdy se Jindřicha zastal papež Řehoř X., potřebující po smrti Richarda z Cornwallu jeho hlas při volbě nového krále (teprve tehdy také Jindřich obdržel arcibiskupské pallium). Jako jediný z tehdejších kurfiřtů hájil nároky stále žijícího krále Alfonse, což byl tehdy zcela okrajový názor a Jindřich od něho také záhy ustoupil. Zemřel roku 1286.

¹⁴⁰ Ibid., str. 401–403.

¹⁴¹ Ibid., str. 474–476.

d) Čechy

Český král Přemysl Otakar II. byl v časech interregna nejmocnějším velmožem střední Evropy a jako takový měl na dvojí volbu značný vliv; ten byl ovšem poněkud oslaben tím, že král hlasoval pro oba kandidáty najednou. Autorita českého panovníka ale mimo jiné zapříčinila, že byl bez větších debat akceptován jako člen kurfiřtského kolegia, ne-li dokonce jako člen rozhodující.¹⁴² Na tom nic nezměnil ani fakt, že při následující volbě roku 1273 byl král právě pro svou přílišnou moc pomínut, neboť u dalších voleb už byl trvalou součástí sboru kurfiřtů.

e) Braniborsko¹⁴³

Braniborsku vládla od roku 1220 bratrská dvojice Jan I. a Ota III., kteří v říšské politice vystupovali víceméně společně. Společně také odevzdali hlas ve prospěch Alfonse X. a v následujících letech (zemřeli krátce po sobě v letech 1266 a 1267) se věnovali především domácím braniborským záležitostem (roku 1258 si rozdělili zemi na dvě části). Po jejich smrti se o vládu v Braniborsku dělilo jejich sedm synů, což ve své podstatě znemožňovalo jednotnou říšskou politiku a žádný z kandidátů tak nemohl u braniborských markrabat hledat větší podporu.

f) Sasko¹⁴⁴

Saské vévodství, které bylo po pádu Jindřicha Lva značně zmenšené a stejně jako Braniborsko bylo v rukou Askánců, si udrželo jednotu do roku 1261, kdy zemřel Albrecht I., volitel Alfonse X. Zanechal po sobě dva malé syny, kteří založili dvě rodové linie, sasko-lauenburskou (od staršího Jana I.) a sasko-wittenberskou (od mladšího Albrechta II.), které spolu později vedly spor o právo kurfiřtského hlasu. V této situaci tedy ani Sasko nebylo schopno hrát zásadnější mocenskou úlohu.

¹⁴² Viz Srovnávací studie (str. 55).

¹⁴³ Viz SCHULZE. *Die Mark Brandenburg*, vol. 1, str. 136–154.

¹⁴⁴ Viz BEGERT. *Die Entstehung*, str. 118–119.

g) Falc¹⁴⁵

I falčtí Wittelsbachové se krátce před dvojí volbou, tedy roku 1255, rozdělili na dvě větve, kdy starší Ludvík II. si ponechal Falc a Horní Bavorsko a mladší Jindřich XIII. Dolní Bavorsko. Kurfiřtský hlas pak při dvojí volbě uplatnil Ludvík, Jindřichovy nároky byly zamítnuty. Brzy poté se rozdělila i větev Ludvíkova (kurfiřtský hlas zůstal této větvi), zatímco větev Jindřichova roku 1340 vymřela. Stejně jako Ludvík byl Jindřich podporovatelem Richarda z Cornwallu. Politika Wittelsbachů za celého interregna byla motivována prospěchem vlastního rodu a jejím důležitým prvkem bylo, že právě na dvoře Ludvíka II., svého strýce, vyrůstal malý Konradin, což Wittelsbachům zajišťovalo i správu jemu náležícího švábského vévodství a případně možnost prosazovat Konradina jako kandidáta na trůn. O tuto možnost přišli až s Konradinovou smrtí po neúspěšné výpravě do sicilského království roku 1268.

¹⁴⁵ Viz SCHAAB. *Geschichte der Kurpfalz*, vol. 1, str. 73–78.

5. PŘÍPADOVÁ STUDIE III: DVOJÍ VOLBA ROKU 1314

5.1 Proud Mohanu kdyby tam netek'...

Když 24. srpna 1313 v italském Buonconventu zemřel římský císař Jindřich VII., znamenalo to pro tehdejší Evropu velký šok. Nebyl na římském trůnu dlouho, byl ještě poměrně mladý a s tím, že by se ze své výpravy do Itálie nevrátil, se nepočítalo.

Když zpráva se zpožděním dorazila za Alpy, císařův syn, český král Jan, se právě chystal vytáhnout do Itálie otci na pomoc – nyní ovšem změnil plány a okamžitě se vypravil do Lucemburska, aby se tam chopil vlády, která mu nově připadla.¹⁴⁶ Dva muži, kteří kroky mladého panovníka řídili, totiž trevírský arcibiskup Balduin (bratr zesnulého císaře) a mohučský arcibiskup Petr z Aspeltu, se na přelomu září a října sešli v Rhensu k první poradě.¹⁴⁷

Nebylo to vlastně nijak složité – logickým kandidátem na uprázdněný trůn byl právě císařův syn a arcibiskupům šlo spíše o to, jak to zařídit. Brzy se totiž objevili další kandidáti – především šlo o Bedřicha Sličného, hlavu rodu Habsburků a syna roku 1308 zavražděného římského krále Albrechta I., který se o trůn po svém otci ucházel už před pěti lety a nyní chtěl zkusit štěstí znovu. Dalším kandidátem, stejným jako při minulé volbě, byl syn francouzského krále Filipa IV. Sličného Filip,¹⁴⁸ neboť jeho ambiciózní otec se snažil o rozšíření rodového vlivu na východ. Vedle toho se objevila i jména braniborského markraběte Waldemara,¹⁴⁹ henegavského hraběte Viléma I.¹⁵⁰ a Ludvíka z Nevers z rodu hrabat flanderských.¹⁵¹

Poměrně záhy se ukázalo, že nadcházející volba nebude jednoduchou záležitostí, a začaly dlouhé měsíce trpělivého vyjednávání. Zpočátku se jako jasný favorit jevil mladý Lucemburk, neboť měl už od samého počátku jistotu tří kurfiřtských hlasů (českého, mohučského a trevírského), první ránu tomuto bloku ale zasadil kolínský arcibiskup Jindřich z Virneburgu, který dal jasně najevo, že lucemburské kandidatuře je připraven zabránit. Snad to bylo proto, že roku 1308 volil Jindřicha VII. a naučtoval si za to vysoký poplatek, který mu císař nikdy v úplnosti neuhradil,¹⁵² snad za to mohl jeho konflikt s jüličským hrabětem, v němž král Jan

¹⁴⁶ Viz BOBKOVÁ, L. *Velké dějiny země Koruny české IVa*. Praha/Litomyšl, 2003, str. 43.

¹⁴⁷ Viz THOMAS, H. *Ludwig der Bayer. Kaiser und Ketzer*. Regensburg/Graz/Wien/Köln, 1993, str. 43.

¹⁴⁸ Viz KRIEGER, K.-F. *Habsburkové ve středověku. Od Rudolfa I. (1218–1291) do Fridricha III. (1415–1493)*. Praha, 2003, str. 107.

¹⁴⁹ Viz KRAMMER, *Das Kurfürstenkolleg*, str. 239.

¹⁵⁰ Viz THOMAS, *Ludwig der Bayer*, str. 43.

¹⁵¹ Viz KRIEGER, *Habsburkové*, str. 108.

¹⁵² Viz GATZ (ed.). *Die Bischöfe*, str. 277–278.

podpořil jeho protivníka.¹⁵³ Jindřich se nakonec přiklonil ke kandidatuře Bedřicha Sličného.¹⁵⁴

V dubnu 1314 zemřel i papež Klement V., a protože po dlouhé dva roky nebyl zvolen jeho nástupce, nemohla do volby v Říši zasahovat ani římská kurie. Jako zásadní problém pro lucemburskou stranu se ukázal věk mladého krále Jana – osmnáct mu mělo být až 18. srpna, což znamenalo, že jeho protivníci se snažili volbu co nejvíce urychlit.¹⁵⁵ Termín samotný měl ovšem vyhlášovat mohučský arcibiskup a tím byl Janovi nakloněný Petr z Aspeltu; ten také vyhlásil termín volby až na 19. října.¹⁵⁶

Jak se ale ukázalo v průběhu léta, šance krále Jana nebyly velké. Hlasy jeho příznivců by možná stačily na volbu, téměř jistě by však došlo zároveň k volbě někoho jiného a dvojí volbě, která by přinesla pravděpodobně válku, chtěl Petr z Aspeltu zabránit za každou cenu. Trevírský arcibiskup Balduin smýšlel stejně – oba muži, zběhlí v diplomacii, proto ustoupili od prosazování zájmu jimi favorizovaného rodu a rozhodli se najít kompromisního kandidáta;¹⁵⁷ stal se jím hornobavorský vévoda Ludvík IV. z rodu Wittelsbachů.¹⁵⁸

Mezitím se už vytvořil pevný blok i kolem Habsburka Bedřicha, takže původní myšlenka Petra z Aspeltu přišla vniveč. Ludvík prostě jen převzal hlasy lucemburské strany a nyní začal souboj dvou kandidátů o naklonění si zbylých kurfiřtů, přičemž penězi ani jeden nešetřil.¹⁵⁹

V tomto politickém boji ovšem vyšel najevo velký problém – u některých kurfiřtských hlasů nebylo zcela jasné, kdo jimi disponuje. O saský hlas se přely linie wittenberská a lauenburská, braniborským mohla disponovat hned tři žijící markrabata a práva odevzdat svůj hlas se rozhodně nemínil vzdát ani z Čech vyhnaný král a korutanský vévoda Jindřich, jakkoli byl českým králem pouze titulárně.

A tak se nakonec stalo to, co si Petr z Aspeltu tak moc nepřál – ve Frankfurtu „se shromáždilo kupodivu tak veliké množství knížat, hrabat a rytířstva, jak veliké a jaké nebylo, jak se tvrdí, za našich časů pospolu vidět.“¹⁶⁰ Město rozřešilo svízelnou situaci tak,

¹⁵³ Viz BOBKOVÁ. *Velké dějiny IVa*, str. 43.

¹⁵⁴ O politice Jindřicha z Virneburgu podrobněji viz SPĚVÁČEK, J. *Jan Lucemburský a jeho doba 1246–1346*. Praha, 1994, str. 192–194.

¹⁵⁵ Viz THOMAS, H. *Ludwig der Bayer*, str. 48.

¹⁵⁶ Viz KRAMMER (ed.). *Quellen zur Geschichte*, vol. 2, str. 57–58.

¹⁵⁷ To ovšem neznamená, že se Jan do poslední chvíle nesnažil na svou stranu přetáhnout například falckraběte Rudolfa I. Viz SPĚVÁČEK. *Jan Lucemburský*, str. 196–197.

¹⁵⁸ Jeho jméno coby kompromisního kandidáta se ovšem objevilo již na sklonku r. 1313. Viz THOMAS. *Ludwig der Bayer*, str. 44. Právě tehdy, 9. listopadu, ostatně Ludvík zvítězil v bitvě u Gammelsdorfu nad Bedřichem Sličným a upozornil tak na sebe jako na perspektivní osobu a odpůrce Habsburků.

¹⁵⁹ Viz BOBKOVÁ. *Velké dějiny IVa*, str. 45.

¹⁶⁰ Viz *Kronika zbraslavská*. Přeložil F. HEŘMANSKÝ. Praha, 1976, str. 293. (Verše přebásnil Rudolf Mertlík.)

že do svých hradeb nevpustilo nikoho.¹⁶¹ Habsburská strana rozbila tábor na levém břehu Mohanu a dne 19. října 1314 v něm byl hlasy falckraběte Rudolfa I., kolínského arcibiskupa Jindřicha z Virneburgu, sasko-wittenberského vévody Rudolfa I. a českého krále Jindřicha zvolen králem rakouský vévoda Bedřich Sličný.¹⁶² Na protějším břehu řeky, přímo u frankfurtských hradeb, pak o den později mohučský arcibiskup Petr z Aspeltu, trevírský arcibiskup Balduin, český král Jan, braniborský markrabě Waldemar a sasko-lauenburský vévoda Jan II. odevzdali své hlasy ve prospěch dolnobavorského vévody Ludvíka.¹⁶³ Říše měla opět dva krále.

Petr Žitavský ve své Zbraslavské kronice celou volbu vylíčil velmi plasticky a snad z neznalosti, snad pro větší dramatický efekt napsal, že obě volby se udály „v touž hodinu“.¹⁶⁴ Nejspíš se ale nemýlil ve verších, které k celému líčení připojil:

*Byla by ohromná válka neb zápas tenkrát vznikl
z oněch rozporů velkých, jenž býval by porazil jedny,
jiné zas byl by zabil, proud Mohanu kdyby tam netek‘!*¹⁶⁵

5.2 Cesta k dvojí volbě: dědictví „zvěčnělého císaře“

Ptáme-li se po příčinách dvojí volby roku 1314, bude nejlepší vrátit se k volbě předcházející, totiž do roku 1308. Po zavraždění krále Albrechta I. došlo k hlasování, v němž se střetly ambice Habsburků i francouzského krále Filipa IV., a jako kompromis byl nakonec zvolen lucemburský hrabě Jindřich.¹⁶⁶ Říšská knížata, která nechtěla dopustit další vzestup Habsburků ani nástup francouzské sekundogenitury v Říši, v něm našla ideálního kandidáta a pro Jindřichovo zvolení vykonal mnoho také výkonný diplomatický tandem, tvořený Petrem z Aspeltu a Jindřichovým bratrem Balduinem.

Jindřich, jak se brzy ukázalo, byl muž velkých ambicí. Pokud se jeho volitelé domnívali, že volbou nevýznamného hraběte nedosadí na trůn velkou osobnost, pak se mýlili. Nejprve výrazně upevnil rodové pozice prosazením svého syna Jana na český trůn a poté se vrhl do podniku, jakého Evropa nebyla svědkem po dlouhá desetiletí – vydal se na římskou korunovační jízdu.

¹⁶¹ Viz KRIEGER. *Habsburkové*, str. 109. V knize je ale mylně uvedeno, že volba se uskutečnila 19. a 20. září!

¹⁶² Dekret o volbě Bedřicha Sličného viz KRAMMER (ed.). *Quellen zur Geschichte*, vol. 2, str. 58–61.

¹⁶³ Dekret o volbě Ludvíka Bavora viz KRAMMER (ed.). *Quellen zur Geschichte*, vol. 2, str. 62–67.

¹⁶⁴ Viz *Kronika zbraslavská*, str. 293.

¹⁶⁵ *Ibid.*, str. 294.

¹⁶⁶ I tuto volbu barvitě popisuje Petr Žitavský. Viz *Kronika zbraslavská*, str. 242–243.

Posledním králem, který jízdu podnikl a získal císařskou korunu, byl Bedřich II. roku 1220; to byl ovšem ještě Štauf, pocházející ze sicilského království a tudíž srostlý s italským prostředím. Po zániku štaufské dynastie se žádný z dalších panovníků za Alpy neodvážil. V časech interregna to vůbec nepřipadalo v úvahu a ani po obnovení silné centrální vlády Rudolfem I. se nikdo takový nenašel – ostatně ani složité italské poměry k takové výpravě příliš nelákaly.

Byl to až Jindřich VII., kdo se na tuto nejistou pouť vydal, a zprvu slavil úspěchy. Dosáhl sice italské koruny (6. ledna 1311),¹⁶⁷ ale záhy se začal čím dál více zaplétat do bojů mezi znesvářenými italskými městy a brzy ztratil nejenom bratra Walrama, ale i manželku Markétu. Dne 29. června 1312 byl sice ještě korunován císařem, téměř po stoleté pauze, ale energii, materiální zdroje i válečné štěstí už nadobro ztratil a z Itálie se už nikdy nevrátil.

Právě tato pozoruhodná životní dráha¹⁶⁸ je sama o sobě hlavní příčinou dvojí volby roku 1314, neboť Jindřich i přes krátkost své vlády založil svou politikou (jejíž hlavní součástí bylo získání českého království pro syna Jana) nový mocenský blok, nepominutelnou střeoevropskou dynastií, která měla propříště hrát v říšské politice významnou úlohu a která se také (zcela logicky) ucházela o Jindřichovo nástupnictví.

Ale právě ona krátkost zároveň způsobila, že nestihl oslabit mocenský blok, který se podobným způsobem vytvořil o několik desetiletí dříve, totiž rod Habsburků. Když se Bedřich Sličný ucházel o trůn roku 1314, nebyl o nic méně silný než roku 1308. Jenže na rozdíl od roku 1308 zde stál o šest let později podobně silný protivník Jan, možná mladý, ale zastupovaný dvěma zkušenými diplomaty, svým strýcem Balduinem a Petrem z Aspeltu. Bylo tedy jasné, že oba bloky na sebe musí narazit (a nic na tom nezměnil fakt, že Jan byl v poslední chvíli nahrazen Ludvíkem IV.) – a celá tato situace vznikla právě následkem krátké vlády Jindřicha VII.

Druhou, bezprostřednější příčinou celé dvojí volby pak byla pouhopouhá shoda okolností – toto uspořádání dvou konkurenčních bloků se totiž střetlo právě v okamžiku, kdy bylo zároveň tolik kurfiřtských hlasů rozdrobeno v dynastických zápasech. Získat na svou stranu kupříkladu někoho ze sasko-wittenberské větve Askánců znamenalo, že se na druhou stranu takřka automaticky postaví větev sasko-lauenburská. Protože neexistovala nezávislá

¹⁶⁷ „Ó, ty přeslavná, dobrá, ty železná koruno šťastná! / Právem radovat se smíš, neb sis již uvykla ležet...“ rozplýval se nad tím Petr Žitavský. Viz *Kronika zbraslavská*, str. 246.

¹⁶⁸ Hodnocení Jiřího Spěváčka: „Překvapivě rychlý politický rozlet předního představitele nové evropské dynastie oslnil celou tehdejší Evropu, a to jak troufalou odvahou pokořit rozbouřený a nezkrotný italský svět, tak náhlým, svým způsobem heroickým koncem, nepostrádajícím nádech antické tragédie.“ Viz SPĚVÁČEK. *Jan Lucemburský*, str. 183.

instituce, která by rozhodla, která z větví je oprávněna hlasovat, znamenalo to, že každá strana má po jednom hlasu a výsledkem tedy musel být pat, který měl mít dalekosáhlé důsledky.

5.3 Důsledky dvojí volby: konflikt a dohoda o dvojvládí

Petr Žitavský sice neměl pravdu ve svém tvrzení, že volby obou králů se odehrály v tu samou chvíli; v ten samý den (konkrétně 25. listopadu 1314) se však odehrály obě královské korunovace.¹⁶⁹ Na hlavu Ludvíka IV. byla královská koruna vložena sice v Cáchách, tedy na správném místě, ale nesprávným arcibiskupem, mohučským Petrem z Aspeltu. Zato Bedřicha Sličného správně korunoval arcibiskup kolínský Jindřich, ovšem v Bonnu.¹⁷⁰

Obě strany okamžitě rozpoutaly bitvu argumentů, stejně jako tomu bylo u předchozích dvojích voleb. Petr z Aspeltu zdůrazňoval, že jako mohučský arcibiskup má právě on (z titulu arcikancléře Germánie) právo volbu vyhlášovat a organizovat,¹⁷¹ zatímco kolínský arcibiskup Jindřich z Virneburgu se odvolával především na své právo zvoleného krále korunovat a tím vlastně volbu konfirmovat¹⁷² (svým způsobem se tu stavěl do role jakéhosi „malého papeže“).¹⁷³ Charakteristické také je, že obě strany hned od první chvíle žádaly uznání od římské kurie, ovšem papežský stolec byl v tu chvíli stále ještě neobsazen.

Právní bitva pochopitelně žádnému z kandidátů nestačila a ke slovu se záhy dostaly zbraně. V prvních letech se ovšem oba rivalové neutkávali ani tak mezi sebou, jako spíše s různými spojenci a koalicemi toho druhého (to bylo důležité především u Bedřicha Sličného, který zahájil hned roku 1315 otevřenou válku proti nedávno vzniklému Švýcarskému spříseženství, které pochopitelně obratem podpořil Ludvík,¹⁷⁴ a Bedřich zase později podpořil povstání české šlechty proti králi Janovi).¹⁷⁵ Oba protivníci také s napětím očekávali volbu nového papeže, který snad mohl situaci rozsoudit – když ale v srpnu 1316 usedl na stolec svatého Petra Jan XXII., nejenže se k situaci nijak přímo nevyjádřil, ale krátce po svém nástupu dokonce oběma králům zaslal navlas stejný text, v němž jim oznamoval svoji volbu, aniž by se jakkoli pozastavil nad tím, že toto oznámení zasílá dvěma držitelům

¹⁶⁹ I zde se bohužel Petr Žitavský mýlí, neboť píše, že korunovace Bedřicha Sličného se odehrála až v lednu 1315. Viz *Kronika zbraslavská*, str. 294–295.

¹⁷⁰ Viz THOMAS. *Ludwig der Bayer*, str. 67–69. Zpráva o korunovaci od kolínského arcibiskupa mimo jiné sděluje, že město Cáchy odmítlo Bedřicha Sličného vpustit do svých hradeb. Viz KRAMMER (ed.). *Quellen zur Geschichte*, vol. 2, str. 68–70.

¹⁷¹ Viz KRAMMER. *Das Kurfürstenkolleg*, str. 242–243.

¹⁷² *Ibid.*, str. 254–255.

¹⁷³ Tak to nazývá Krammer (str. 257).

¹⁷⁴ Viz KRIEGER. *Habsburkové*, str. 110–111.

¹⁷⁵ Viz SPĚVÁČEK. *Jan Lucemburský*, str. 258–261.

téhož královského titulu.¹⁷⁶ Pro papeže tedy toto uspořádání asi neznamenal nepřekonatelný problém, spíše pouze respektoval *status quo*.

Není na tomto místě možné podrobněji popisovat události celého konfliktu – stejně jako v případě volby roku 1198 se jednalo o táhnoucí se válku, která ovšem nedosahovala stejné intenzity. Jako by se Ludvík ani Bedřich stále nemohli odvážit rozhodujícího střetnutí.

Teprve roku 1322 sebrali Habsburkové armádu a vytáhli proti Bavorsku, aby si vynutili rozhodnutí zbraněmi. Bedřich Sličný ovšem nepočkal na posily, vedené jeho mladším bratrem Leopoldem, a 28. září 1322 svedl u Mühldorfu s Ludvíkem rozhodující bitvu, v níž bylo jeho vojsko poraženo a on sám byl zajat.¹⁷⁷ Ludvík mu prý při té příležitosti řekl: „Bratranče, nikdy jsem vás neviděl tak rád jako dnes.“¹⁷⁸

Z hlediska typologie dvojích voleb nástává ale právě teď poměrně netypická událost. Jeden z králů se dostal do zajetí druhého, aniž by se vzdal své koruny – něco takového se v případě předchozích dvojích voleb opravdu nestalo. Jakkoli je vláda krále, který je uvězněn, pouze teoretická, Bedřich se nakonec vzdal titulu až poté, co jej opustila vlastní rodina. Bratr Leopold, vládnoucí místo něho v Rakousku, totiž nejprve uzavřel s Ludvíkem IV. příměří a v červenci 1324 dokonce uzavřel smlouvu s francouzským králem Karlem IV., v níž prohlásil říšský trůn za uprázdněný a zavázal se, že se na něj pokusí prosadit právě Karla.¹⁷⁹

Bedřich Sličný se v reakci na to v březnu 1325 královské koruny vzdal a zavázal se podporovat jako krále Ludvíka IV.¹⁸⁰ S podmínkou, že k tomu přesvědčí i zbytek svého rodu, byl dokonce propuštěn na svobodu – a tak bylo dvojevládí zdánlivě ukončeno.

Bedřich ale svůj cíl splnit nedokázal a jeho bratři zůstali k Ludvíkovi nepřátelští, proto se věren rytířskému slovu vrátil do zajetí. Nakonec došlo k věci zcela překvapivé a nečekané – 5. září 1325 uzavřeli v Mnichově oba králové smlouvu,¹⁸¹ podle níž si měli královský titul držet oba,¹⁸² ale výkon moci měl být v rukou toho, jenž se vydá na římskou korunovační výpravu (s čímž se dalo reálně uvažovat jen u Ludvíka IV.). A v následujícím roce se oba

¹⁷⁶ Ibid., str. 247–248.

¹⁷⁷ Viz *Kronika zbraslavská*, str. 334–335.

¹⁷⁸ To uvádí Krieger bez udání zdroje. Viz KRIEGER. *Habsburkové*, str. 112.

¹⁷⁹ Ibid., str. 116. Krieger tuto smlouvu označuje za „pochybnou“ a stanovisko obou jejích signatářů za „nehorázné“.

¹⁸⁰ Součástí dohody byl i sňatek Bedřichovy dcery s Ludvíkovým synem. Tak to popisuje Petr Žitavský, ačkoli dodává, že „nebyly dány Ludvíkovi žádné hrady na znamení smlouvy a přátelství, ani nebyly o této dohodě uveřejněny listiny“. Viz *Kronika zbraslavská*, str. 348.

¹⁸¹ Viz LHOTSKY, A. *Geschichte Österreichs seit der Mitte des 13. Jahrhunderts (1281–1358)*. Wien, 1967, str. 290.

¹⁸² Doslova se ve smlouvě píše: *Wir sullen auch gliche ere haben ze strazzen, ze chirchen und an aller stat und uns bede Romische chunige und merer dez riches schriben und nennen und uns bruder heizzen und schriben an ein ander und auch als bruder haben*. In: MGH, Const., 6,1, str. 73 (celý text smlouvy str. 72–74).

panovníci při vykonávání státních povinností (např. při předsedání dvorského soudu) snažili vcelku poctivě střídat.¹⁸³

Dvojkráloví se tím stalo něčím zcela jiným, než tomu bylo dříve – legální, obecně uznanou formou vlády. Naprostou mocenskou převahu měl samozřejmě Ludvík IV., z jeho strany se tudíž jednalo o mimořádně velkorysý tah, snad motivovaný tím, že potřeboval habsburské spojenectví při narůstajícím konfliktu s papežem (od roku 1324 byl Ludvík exkomunikován a kurie mu upírala nejen královský, ale i vévodský titul, nazývají jej pohrdlivě „Ludvíkem Bavorskem“).¹⁸⁴ Říše měla tedy dva krále najednou, tentokrát ale zcela v jiném smyslu než kdykoli předtím.

„Je to pak podivné v uších všech lidí, že se jeden i druhý až dodnes píše a nazývá římským králem,“ píše k tomu Petr Žitavský a připojuje i verše:

Nikdo nemůže vědět, kam dospět může věc tato.

Myslím, že výsledek tento ni mysl mudrců nezná...

...

*Já však snad popelem budu, až tomuhle bude konec.*¹⁸⁵

V tom se ovšem vzdělaný kronikář mýlil, neboť vskutku ojedinělá epizoda v dějinách Říše netrvala dlouho – oba králové se často dostávali do sporu a 10. února 1327 Ludvík Bavor mnichovskou smlouvu jednostranně vypověděl.¹⁸⁶ Mocensky se nezměnilo téměř nic, protože Bedřich Sličný již nebyl schopen podnikat jakékoli samostatné kroky (zvláště po smrti svého ambiciózního bratra Leopolda) a mohl jen zpozvdálí sledovat úspěšnou výpravu Ludvíka IV. za císařskou korunou. Dvojkráloví existovalo už jenom teoreticky – titulární král Bedřich Sličný zemřel 13. ledna 1330,¹⁸⁷ čímž se příběh dvojí volby roku 1314 uzavřel.

¹⁸³ Podrobně k mnichovské smlouvě i průběhu dvojládí viz HECKMANN, M.-L. „Das Doppelkönigtum Friedrichs des Schönen und Ludwigs des Bayern (1325–1327). Vertrag, Vollzug und Deutung im 14. Jahrhundert.“ *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 109/2001, str. 53–81.

¹⁸⁴ Viz KRIEGER. *Habsburkové*, str. 115.

¹⁸⁵ Viz *Kronika zbraslavská*, str. 348.

¹⁸⁶ Viz HECKMANN. *Das Doppelkönigtum*, str. 70, 80.

¹⁸⁷ Viz LHOTSKY. *Geschichte Österreichs*, str. 306.

5.4 Kurfiřtské resumé

a) Kolín¹⁸⁸

Kolínským arcibiskupem byl v čase dvojí volby Jindřich z Virneburgu, který při ní (stejně jako v případě volby roku 1308) hledal především vlastní prospěch. Stejně jako jeho předchůdci Adolf z Alteny a Konrád z Hochstadenu se snažil o zkonstruování takových právních teorií, které by ospravedlňovaly volbu jeho kandidáta a zdůrazňovaly úlohu kolínského arcibiskupa, jeho vývody ale nebyly příliš akceptovány – jednak proto, že schopnostmi se Jindřich svým předchůdcům nevyrovnal, především však proto, že v době plně konstituovaného sboru kurfiřtů už nebylo pro takové vývody místo. Jindřich vydržel oponovat Ludvíkovi IV. po celou dobu konfliktu; i poté, co byla moc habsburské strany oslabena porážkou u Mühldorfu a zjetím Bedřicha Sličného, Ludvíka za krále neuznával a spolupracoval proti němu s papežem Janem XXII. Zemřel roku 1332.

b) Mohuč¹⁸⁹

Na mohučském arcibiskupském stolci seděla v letech 1306–1320 jedna z nejvýznamnějších osobností evropské politiky, státník a diplomat Petr z Aspeltu. Pocházel z Trevíru, ale byl skutečným Evropanem (pokud jde o studia i církevní prebendy). Již za přemyslovských dob byl svázán s českým prostředím, když byl od roku 1289 protonotářem a od roku 1296 kancléřem (a zároveň vyšehradským proboštem) na dvoře krále Václava II. Od roku 1297 držel titul basilejského biskupa, ale z Čech odešel až roku 1304. O dva roky později jej papež dosadil na stolec do Mohuče a v této funkci se Petr z Aspeltu výrazně zasloužil o prosazení kandidatury Jindřicha VII. na říšský trůn, stejně jako o zisk českého království pro Jindřichova syna Jana. Po císařově smrti roku 1313 byl jednou z hlavních postav lucemburské strany, právě on zorganizoval volbu Ludvíka IV. a téhož krále i korunoval.

Petrova smrt roku 1320 byla pro lucembursko-wittelsbašskou stranu velkou ztrátou, neboť kurie jako nového metropolitu prosadila sobě oddaného Matyáše z Bucheggu a ten se zavázal k podpoře Habsburků. Po bitvě u Mühldorfu ale svůj názor změnil, uznal králem Ludvíka IV. a do říšské politiky nadále (do své smrti roku 1328) příliš nezasahoval.

¹⁸⁸ Viz GATZ (ed.). *Die Bischöfe*, str. 277–278.

¹⁸⁹ *Ibid.*, str. 406–408.

c) Trevír¹⁹⁰

Trevírský arcibiskup Balduin byl synem lucemburského hraběte Jindřicha III. a na arcibiskupský stolec dosedl v prosinci 1307. Již o rok později využil svého postavení, aby prosadil na říšský trůn svého bratra Jindřicha, a ve všech následujících sporech stál pochopitelně na straně vlastního rodu, což se týkalo i dvojí volby roku 1314, při níž podporoval Ludvíka IV. Po smrti Balduinova dlouhodobého blízkého spojence Petra z Aspeltu si mohučská kapitula přála za nástupce právě jeho, ale papež tomu zabránil. Balduin tak zůstal na trevírském stolci až do své smrti roku 1354, přičemž se aktivně účastnil evropského politického dění ve prospěch svého synovce Jana i prasynovce Karla.

d) Čechy

Mladý český král Jan Lucemburský samozřejmě v otázce dvojí volby spolupracoval se strýcem Balduinem a Petrem z Aspeltu a volil Ludvíka IV., problémem českého kurfiřtského hlasu byla ale jeho rozdvojenost. Nárokoval si jej totiž i Janův z českého trůnu sesazený předchůdce Jindřich Korutanský, který se volby zúčastnil na straně Bedřicha Sličného. K vypořádání vzájemných vztahů došlo až roku 1327, kdy se oba čeští králové dohodli na sňatku svých dětí, který se odehrál roku 1330. Součástí bylo i jakési odškodnění krále Jindřicha za ztrátu vlády v Čechách – zůstává nicméně otázkou, jak by se Jindřich zachoval v případně dalšího kurfiřtského hlasování, neboť titulu českého krále se nikdy úplně nevzdal. Zemřel ovšem již roku 1335, tedy dříve, než k novému hlasování mohlo dojít, a český kurfiřtský hlas tím znovu získal bezpečnou jednotu.¹⁹¹

e) Braniborsko¹⁹²

Braniborsko bylo až do vymření Askánců roku 1320 pod společnou správou všech příslušníků rodu. V okamžiku dvojí volby roku 1314 žili tři – poslední ze synů Jana I. Jindřich I., jeho synovec Waldemar a z druhé linie pravnuke Oty III. Jan V., dosud v dětském věku. Jako jediný se královské volby účastnil Waldemar, který odevzdal hlas pro Ludvíka i za malého Jana, Jindřich ovšem nesouhlasil a podporoval Bedřicha Sličného. Mezi Waldemarem a Jindřichem

¹⁹⁰ Ibid., str. 799–800.

¹⁹¹ Viz BOBKOVÁ. *Velké dějiny IVa*, str. 112–115.

¹⁹² Viz SCHULZE. *Die Mark Brandenburg*, vol. 1, str. 222–232.

pak došlo ke konfliktu o senioritu, neboť Jindřich byl nejstarší žijící člen rodu, ale Waldemar pocházel z primogenitury. Vše se nakonec vyřešilo vymřením rodu a uprázdněné léno udělil Ludvík IV. svému synovi, čímž Braniborsko přešlo do rukou Wittelsbachů.¹⁹³

f) Sasko¹⁹⁴

Saské vévodství bylo od roku 1261 rozděleno na část sasko-lauenburskou (kde vládla starší linie rodu Askánců) a část sasko-wittenberskou (pod vládou linie mladší). Obě linie spolu od té doby při každé volbě vedly urputný boj o to, která z nich má právo disponovat kurfiřtským hlasem. Sasko-lauenburská linie, sama rozdělená, požadovala hlas pro sebe jako celek, což bylo poněkud nekonzistentní, zdůvodňovala-li své nároky primogeniturou (pokud by byla dodržována zásady primogenitury, tak dědí hlas vždy jen jediný potomek, a pokud nikoli, patří hlas celému rodu). U volby roku 1314 sasko-lauenburský vévoda Jan II. (i jménem bratra Ericha I.) hlasoval pro Ludvíka Bavora, zatímco sasko-wittenberský vévoda Rudolf II. pro Bedřicha Sličného. Až roku 1338 bylo hlasovací právo na kurfiřtském sjezdu v Rhensu přiznáno mladší wittenberské linii, což pak změnil Karel IV. ve své Zlaté bule, když určil jako nositelku kurfiřtského titulu linii lauenburskou.

g) Falc¹⁹⁵

Rudolf a Ludvík, synové falckraběte Ludvíka II., si své dědictví rozdělili roku 1313, tedy krátce před dvojitou volbou. Rudolfovi připadla Falc, zatímco Ludvík získal Horní Bavorsko, a součástí dohody byl i kurfiřtský hlas, který měl po dobu svého života držet Rudolf, pak měl přejít na Ludvíka a nadále se střídát mezi jejich potomstvem. Rudolf se tak účastnil volby roku 1314 a překvapivě nehlasoval pro svého bratra, nýbrž pro Bedřicha Sličného, jehož ovšem po krátké době opustil. Kurfiřtský hlas zůstal těmto dvěma liniím společný až do rhenského sjezdu roku 1338, kam přijeli hned čtyři Wittelsbachové, což vzbudilo nevoli ostatních kurfiřtů. Wittelsbachové nakonec jejich námitky uznali a přijali zásadu, že hlasovací právo bude dědičné v linii rýnských falckrabat, což se nepodařilo zvrátit ani císaři Ludvíkovi. Pro úplnost je třeba dodat, že dolnobavorská linie, která si kurfiřtský hlas také nárokovala, vymřela roku 1340.

¹⁹³ Viz též BEGERT. *Die Entstehung*, str. 116–118.

¹⁹⁴ *Ibid.*, str. 120–126.

¹⁹⁵ Viz SCHAAB. *Geschichte der Kurpfalz*, vol. 1, str. 78–80. Viz též BEGERT. *Die Entstehung*, str. 128–132.

6. SROVNÁVACÍ STUDIE

Podíváme-li se na tři dvojité kurfiřtské hlasování, která byla v jednotlivých případových studiích zevrubně popsána, zjistíme, že podstata byla sice ve všech případech stejná, ale konflikt, který z dvojí volby vzešel, byl řešen pokaždé jiným způsobem.

- a) V prvním případě následovala po volbě dlouhá a krvavá válka, v níž jeden z králů zvítězil a plně se chopil moci (ironií dějin byl záhy poté zavražděn a moc doslova spadla do rukou jeho poraženého protivníka).
- b) Ve druhém případě se nedokázal prosadit ani jeden z vladařů a výsledkem bylo dlouhodobé interregnum, naprosto zablokovaný stav, v němž se ani jeden z kandidátů nehodlal vzdát svého titulu, zároveň ovšem nebyl schopen jej uplatňovat v praxi a stejně tak říšská knížata nebyla schopna se dohodnout na volbě nového panovníka.
- c) Ve třetím případě následoval stejně jako v případě prvním ozbrojený konflikt, tentokrát byl ovšem vedený s podstatně menší intenzitou. Jeden ze soupeřů sice zvítězil, ale nakonec vznikla dohoda o dvojvládí, které se tak stalo z nechtěné anomálie součástí státoprávního uspořádání Svaté říše římské (jakkoli šlo jen o krátkou epizodu).

Z výše uvedeného vyplývá, že sama dvojí volba sice vždy spustila konflikt, ale neznamenal automaticky uvrhnutí Říše do válečné vřavy. Ani v jednom případě – a to je velmi důležité – nedošlo ovšem ke smírnému řešení založenému pouze na argumentech, neboť ne zcela dokončená mírová jednání z let 1206–1208 a mnichovská dohoda z roku 1325 byly ve své podstatě vynuceny vojenskou situací, kdy jedna ze stran výrazně uspěla a druhá pochopila bezvýchodnost své situace. To ovšem, jak je vidět na případě třetí volby, nevyklučovalo dohodu o společné vládě, pokud byl silnější z králů dostatečně velkorysý.

Vedle důsledků je možno srovnat i příčiny, které jsme se pokusili nalézt:

- a) V prvním případě lze najít osobu, kterou lze označit za konkrétního viníka – kolínského arcibiskupa Adolfa z Alteny. Volba jiného krále než Štaufa Filipa byla jeho osobním podnikem, výsledkem jeho nepřátelství vůči dosud vládnoucí dynastii, v němž byl přítom v předcházejícím období takřka osamocen.
- b) Ve druhém případě byla viníkem nejspíše celková situace, v níž se Říše nacházela vzhledem k již deset let trvajícím sporům o trůn. Rezignace říšských knížat na vlastní mocenské ambice a nedostatek kandidátů vedl ke zvolení zahraničních zájemců, kteří nebyli schopni se skutečně chopit vlády. S tím souvisí celkový úpadek centrální moci, který, jak bylo v případové studii popsáno, začal už před dvojí volbou samou někdy s koncem vlády Bedřicha II., či (vzhledem k jeho dlouhodobé nepřítomnosti v Říši) možná ještě podstatně dříve.
- c) Ve třetím případě byla za hlavní příčinu označena nečekaná, vypjatá a zároveň krátká epizoda lucemburského krále a císaře Jindřicha VII., která vytvořila v Říši nový mocenský blok, aniž stihl ustupující mocenský blok zaniknout. To pak v souvislosti s náhodnou konstelací rozložení (a rozdrobení) kurfiřtských hlasů vedlo k dvojí volbě a následnému konfliktu.

Jak je vidět, dějinné příčiny dvojích voleb mohly být různé. Stejně jako zásluhou konkrétního jednotlivce mohlo ke dvojí volbě dojít „shodou okolností“, což v důsledku nehrálo velkou roli. Z analytického srovnání totiž vyplývá, že příčiny samé v pozdějším dění nehrály zásadnější roli – po dvojí volbě se oba tábory „opevnily“ na svých pozicích a neholdaly z nich ustoupit.

Významným faktorem ve všech třech případech byl i vliv římské kurie:

- a) V prvním případě se na papežském stolci nacházel Inocenc III., jeden z nejvýraznějších papežů vůbec, a jako takový se snažil do dění v Říši zasahovat zcela zásadním způsobem a pokládal se za všem nadřízeného soudce. Krom toho se sám aktivně angažoval ve prospěch welfské strany a snažil se jí pomáhat, například tím, že rozesílal listy evropským vladařům a vybízel je k uznání Oty IV.

- b) Ve druhém případě byl naopak papežský stolec oslaben, papežové nezaujali žádné rozhodné stanovisko a prosazovali pouze svůj partikulární záměr zabránit v jakékoli podobě návratu štaufské moci. Vzhledem k tomu pak raději odmítali volbu nového panovníka, čímž udržení dlouhodobého bezvládí v Říši spíše napomohli.
- c) Ve třetím případě byl papežský stolec v době volby na delší dobu uprázdněn a kurie nemohla do volby vůbec zasáhnout. Se zpožděním zvolený papež Jan XXII. se pak do řešení dvojí volby vůbec nepouštěl a názor zaujal až v okamžiku, kdy bylo v podstatě rozhodnuto (odmítl a exkomunikoval Ludvíka Bavora až tehdy, když byl Bedřich Sličný vězněm po bitvě u Mühlendorfu). V tomto případě se vlastně kurie neangažovala ani tak v otázce dvojí volby, jako spíše v konfliktu s již plně prosazeným králem.¹⁹⁶

Postoj kurie byl tedy ve všech třech případech diametrálně odlišný. Není ovšem lehké zodpovědět otázku, jak moc byl tento postoj zásadní – za časů Inocence III. po volbě roku 1198 nepochybně ano, ale ve zbývajících případech, kdy kurie do sporu v podstatě nezasahovala, není jasné, co by se dělo, kdyby tomu bylo naopak. Lze se tedy ptát: pokud by se kurie po volbě roku 1257 jasně postavila na tu či onu stranu či pokud by papežský stolec v říjnu 1314 nebyl prázdný, změnilo by se na běhu událostí něco?

V případě volby roku 1314 pravděpodobně nikoli – šlo zde o jasný souboj dvou mocenských bloků, na němž by zásah (v té době navíc poměrně slabého) papežství těžko mohl něco změnit. Snad jen v případě roku 1257 by papežská autorita mohla situaci výraznějším způsobem zvrátit, zvláště pokud by ještě žil Inocenc IV.,¹⁹⁷ další z významných postav dějin římské církve. Byl to právě on, kdo na lyonském koncilu prosadil sesazení císaře Bedřicha II., byl to právě on, kdo organizoval volby protikrálů – a proto by nejspíš stejně rozhodně organizoval i volbu další a možná by se mu podařilo přesvědčit ke kandidatuře

¹⁹⁶ V krátké epizodě dvojládi ovšem papež v červenci 1326 udělil Bedřichu Sličnému svou oficiální aprobaci jeho královského titulu, čímž chtěl patrně posílit jeho postavení proti Ludvíkovi. Viz HECKMANN. *Das Doppelkönigtum*, str. 55.

¹⁹⁷ Zemřel v prosinci 1254. K jeho názorům na pojetí papežské moci viz SCHATZ. *Dějiny papežského primátu*, str. 99–101. Volba pontifikálního jména u tohoto papeže nebyla náhodná, neboť Inocenc IV. navazoval na svého předchůdce téhož jména. Pontifikát Inocence IV. představuje druhý vrchol toho, co Harald Zimmermann nazývá „konečným bojem papežství s císařstvím“, zahájený právě Inocencem III. (Zimmermann ovšem jeho konec klade až do roku 1268, kdy zemřel Klement IV. a na papežském stolci následovala tříletá sedisvakance). Viz ZIMMERMANN. *Das Papstum im Mittelalter*, str. 153–166.

některého z říšských knížat, který by měl daleko větší šanci na prosazení než kandidáti z Britských ostrovů a Španělska.

Tématy, kde se srovnání dvojích voleb nabízí nejvíce, jsou však zejména jejich průběh a právní podoba:

- a) V prvním případě jsou králové Filip a Ota IV. zvoleni početným shromážděním říšských knížat, jejich straníků. Ve welfském táboře (konkrétně u kolínského arcibiskupa) se poprvé objevuje myšlenka, že některá říšská knížata jsou pro konání volby nezbytná (respektive že bez jejich souhlasu je volba neplatná).
- b) Ve druhém případě jsou králové Richard a Alfons zvoleni vybranou skupinou říšských knížat, aniž by bylo zcela jasně stanoveno, kteří to jsou. Volby se chtěl například účastnit i dolnobavorský vévoda, avšak nebyl připuštěn; naopak hlas českého krále byl některými soudobými autory zpochybňován.
- c) Ve třetím případě jsou králové Ludvík IV. a Bedřich zvoleni již plně konstituovaným kolegiem sedmi kurfiřtů a spory se odehrávají jenom v rámci jednotlivých kurfiřtských rodů – o někom, kdo by zpochybňoval autoritu sedmičlenného sboru volitelů či se ho nějakým způsobem snažil narušit, již neslyšíme.

Zde se před námi v podstatě otevírá příběh postupného zrodu kurfiřtského kolegia, který je charakterizován právě těmito třemi body, ukazujícími jednotlivé vývojové etapy.

Jak již bylo napsáno, myšlenka zvláštního postavení některých volitelů¹⁹⁸ pochází od Adolfa z Alteny, který ji svázal s franskou tradicí.¹⁹⁹ Své teorie se sice Adolfovi v úplnosti prosadit nepodařilo, ale přesto získaly do budoucna největší vliv. Papež Inocenc III. ostatně ve svých vyjádřeních k otázce dvojí volby píše v podobném duchu.²⁰⁰

¹⁹⁸ Jak už bylo zmíněno, nejde ještě o plné převedení celé volby do rukou několika jedinců, spíše o to, že bez těchto několika knížat není volba platná, případně o konání jakési „předvolby“ či o přednostní právo při odevzdávání hlasů. Terminologie není v této přechodové fázi zcela ustálená, například Martin Lintzel rozlišuje pojmy „Vorstimrecht“ či „Vorwählergremium“. Viz LINTZEL. *Die Entstehung*, str. 22–39.

¹⁹⁹ Viz KRAMMER. *Das Kurfürstenkolleg*, str. 16. Podle Krammera jde o „ideový počátek kurfiřtského kolegia“. I Mitteis označuje volbu roku 1198 jako zásadní mezník mezi „Volkswahl“ a „Fürstenwahl“. Viz MITTEIS. *Die deutsche Königswahl*, str. 14–15.

²⁰⁰ Viz výše (str. 22, pozn. 62).

První volbou, u níž se zcela jasně hovoří o užším sboru volitelů,²⁰¹ byla volba krále Jindřicha v dubnu 1220 ve Frankfurtu (šlo o syna Bedřicha II., jehož nechal otec zvolit ještě za svého života).²⁰² Někdy po této volbě (a před další volbou roku 1237, kdy byl zvolen králem další z Bedřichových synů Konrád) pak Eike z Reggowa sepsal dílo, které podobu kurfiřtských voleb propříště zásadně ovlivnilo – Saské zrcadlo.

*Při císařské volbě má být první biskup trevírský; druhý biskup mohučský; třetí biskup kolínský. Mezi světskými je při té volbě první falckrabě rýnský, říšský stolník; druhý maršálek, vévoda saský; třetí komorník, markrabě braniborský. Říšský číšník, král český, nemá volit, jelikož není Němec.*²⁰³

Je zde tedy jasně vyjmenováno šest lidí, kteří se mají účastnit volby císaře.²⁰⁴ Sedmý, český král, se volby účastnit nemá, „durch daz her nich dudisch nis“, tedy protože není Němec.

Eike z Reggowa byl Sas spojený s magdeburskou arcidiecézí²⁰⁵ a není tedy divu, že ve své knize popírá franskou ideu Adolfa z Alteny a do volby výslovně zapojuje i knížata z jiných částí Říše než z původních Frank. Mario Krammer ovšem upozorňuje, že Saské zrcadlo nehovoří výslovně o volbě pouze těmito knížaty, ale lze je číst i tak, že mezi duchovními volí jako první tři vypsání arcibiskupové, poté odvolí ostatní duchovní,

²⁰¹ V listu říšského kancléře Konráda z Met najdeme obrat „vota tam electorum quam etiam omnium principum et nobilium Teutonie“, naznačující, že existovali jacísi volitelé (electores). Viz KRAMMER (ed.). *Quellen zur Geschichte*, vol. 1, str. 64.

²⁰² Alexander Begert se ovšem domnívá, že skupina šesti přednostních volitelů se konstitovala již v letech 1208–1209 a měla vzniknout rozšířením původní představy Adolfa z Alteny o čtyřech volitelích (kolínský, mohučský, falcký a saský) o volitele trevírského a braniborského. Viz BEGERT. *Die Entstehung*, str. 25–33, 41. Tím zpochybňuje úlohu trevírského arcibiskupa u volby roku 1198 – to ale vůbec neodpovídá koncepci Adolfa z Alteny, který, pokud vycházel z franských základů, jak tvrdí Krammer (str. 20–21), musel s trevírským hlasem počítat. Dlužno říci, že prameny si poněkud protirečí a Begert zde upozorňuje na anglickou kroniku Rogera z Hovedenu, s níž Krammer nepracoval. Na Rogera z Hovedena upozornil ostatně již dříve Martin Lintzel. Viz LINTZEL. *Die Entstehung*, str. 11–12.

²⁰³ Plné znění příslušného článku v originále: *In des keyseres kore sol die erste sin der biscopph (sic!) von Trire; die andere die biscopph (sic!) von Mezenze; die dritte der biscopph von Colne. Under den leien is der erste in deme core der palanzgreve vonme Rine, des riches druzte; die andere die marschalk, der herzoge von Sassen; die dritte die kemerere, der markgreve von Brandenburch. Die schenke des riches, der künig von Beemen, der ne hat nichenen kore, durch daz her nich dudisch nis. Sint so kiesen des riches vorsten alle, pfaffen unde leien. Die zu deme ersten an deme kore benant sin, die ne sollen nicht kiesen nach irme mutwillen, wen swene die vorsten alle zu künige irwelet, den sollen se allererst bi namen kiesen.* Viz KRAMMER (ed.). *Quellen zur Geschichte*, vol. 1, str. 67.

²⁰⁴ Eike z Reggowa nerozlišuje mezi císařskou a královskou volbou. Viz KRAMMER. *Das Kurfürstenkolleg*, str. 113.

²⁰⁵ Viz LÜCK, H. „Der Sachsenspiegel als Kaiserrecht. Vom universalen Geltungsanspruch eines partikularen Rechtsbuches.“ “ In: PUHLE, M. a HASSE, C.-P. (edd.). *Heiliges Römisches Reich Deutscher Nation 962 bis 1806: von Otto dem Grossen bis zum Ausgang des Mittelalters*. Dresden, 2006, str. 263–272.

pak teprve dojde na volbu knížat světských a mezi nimi jsou první tři volitelé falcký, saský a braniborský.²⁰⁶

Specifický je problém arcibiskupů a jejich souvislosti s volitelským hlasem (Saské zrcadlo je vůbec první dokument, kde je toto spojení patrné). Krammer se domnívá, že Eike se snažil prostřednictvím arcibiskupů vychytrale překonat franskou interpretaci volby od Adolfa z Alteny a pokouší se dosadit do volitelského sboru nefranská knížata právě proto, že stejně jako franská jsou držiteli arcibiskupů (poukazuje přitom na fakt, že rýnský falckrabě, tedy jeden z franských knížat, má svůj arcibiskup nejvyššího stolníka uveden až za titulem, zatímco ostatní světská knížata před svými tituly, neboť jejich účast v kolegiu pochází právě z arcibiskupů).²⁰⁷ Heinrich Mitteis na druhé straně tvrdí, že arcibiskupy nejsou právním základem kurfiřtského hlasu a jejich držitelé jsou uvedeni pouze proto, že jsou kvůli nim přední v říšské hierarchii – zde upozorňuje na českého krále, kterému jeho arcibiskup nejvyššího číšníka účast na volbě nezajistil, neboť je přebit silnějším argumentem, že není Němec.²⁰⁸ Podobný názor má i Egon Boshof, podle něhož byla příčinná souvislost mezi arcibiskupy a hlasovacím právem vložena do Saského zrcadla až pozdější interpretací.²⁰⁹ Je také třeba uvést, že u tří duchovních knížat se tituly arcibiskupů objevují až o něco později, kolem volby roku 1237.²¹⁰

Právě to je také první volba, kterou výslovně provedli pouze někteří volitelé na základě souhlasu ostatních.²¹¹ Volby se účastnil také český král, takže je vidět, že jeho vyloučení Saským zrcadlem nebylo natolik zásadní.

Dalším důležitým bodem, a to již krátce před dvojí volbou roku 1257, byla opakovaná volba krále Viléma 25. března 1252 v Brunšviku. Byla svolána proto, že některá říšská města odmítala Viléma (zvoleného poprvé již roku 1247) respektovat právě s poukazem na Saské zrcadlo, neboť nebyl zvolen hlasem saským a braniborským. Právě zde bylo Saské zrcadlo shromážděnými kurfiřty definitivně přijato jako základ královské volby, která musela být provedena *in concordia* (tedy jednomyslně), a bylo stanoveno, že zvolený král má stejné pravomoci jako císař; tím byla v podstatě opuštěna myšlenka císařské volby, jakkoli

²⁰⁶ Viz KRAMMER. *Das Kurfürstenkolleg*, str. 67.

²⁰⁷ *Ibid.*, str. 72.

²⁰⁸ Viz MITTEIS. *Die deutsche Königswahl*, str. 173–174.

²⁰⁹ Viz BOSHOF, E. „Erstkurrecht und Erzämtertheorie im Sachsenspiegel.“ In: SCHIEDER, T. (ed.). *Beiträge zur Geschichte des mittelalterlichen deutschen Königtums*. Historische Zeitschrift, Beiheft 2. München, 1973, str. 84–121 (především str. 89). Srov. také ERKENS. *Kurfürsten und Königswahl*, str. 5–14.

²¹⁰ Viz KRAMMER. *Das Kurfürstenkolleg*, str. 83–84.

²¹¹ Tak o tom píše marbašské anály: *Quem elegerunt archiepiscopi Moguntinus et Treverensis et rex Boemie et dux Bawarie, qui et palatinus comes Rheni, consentientibus ceteris principibus, qui aderant, tamen paucis*. Viz *Annales Marbacenses*, str. 99.

se ji krátce potom za dvojí volby snažili někteří znovu oživit.²¹² Pro českého krále bylo důležité, že nebylo zpochybněno jeho právo na členství ve sboru kurfiřtů.

Jak se ukázalo při volbě roku 1257, dohody z Brunšviku ještě k plnému prosazení autority kurfiřtů nestačily. Vždyť obě volby, Richardova i Alfonsova, se odehrály v podstatě *in concordia*, jen se ani jedné neúčastnili všichni. Byl sice odmítnut hlas dolnobavorského vévody, ale velké debaty se vedly o hlasu českém, který někteří stále odmítali, jinými byl chápán jako hlas, který je možno odevzdat pouze v případě rovnosti hlasů, a pro další byl zase řádným sedmým hlasem či dokonce hlasem nejvýznamnějším a rozhodujícím.²¹³ Nově se také začalo argumentovat majoritou, která měla být *conditio sine qua non* jakékoli volby.

Alexandr Begert si klade otázku, proč redukce volebního práva na pouhých sedm kurfiřtů nenarazila na větší odpor. Všimá si toho, že v polovině 13. století – krátce před schůzkou v Brunšviku – některé významné rody vymřely (rakouští Babenberkové, durynští Ludovingové, Švábsko mizí o něco později s Konradinem) a jiné (míšeňští Wettinové či vévodové korutanští) se věnovaly především svým partikulárním zájmům. S tím souvisí i již několikrát zmiňované zásadní oslabení Říše jako celku a téměř všeobecná rezignace říšských velmožů na celoněmeckou politiku.²¹⁴

Mario Krammer považuje za skutečného zakladatele kurfiřtského stavu kolínského arcibiskupa Konráda z Hochstadenu, který sice brunšvické závěry plně nerespektoval a snažil se oživit některé myšlenky Adolfa z Alteny,²¹⁵ především se ale pokoušel o vytvoření království jako instituce zcela nezávislé na papeži – tedy německé královské hodnosti, která je sice předstupněm císařství, ale sama o sobě vychází výhradně z volby německými knížaty,²¹⁶ což pochopitelně zvyšuje význam těch, kteří onu volbu provádějí.

Jak ukázala volba roku 1273, pro členy volebního kolegia ještě nebyl problém přistoupit na změnu ve složení a pominout českého krále²¹⁷ (k čemuž dávalo Saské zrcadlo vhodný argument). A proto je to právě volba roku 1314, která složení kurfiřtského kolegia definitivně potvrdila. Zároveň v ní došlo k jasnému prosazení principu majority (vedlejší efektem byl ovšem jakýsi „hon za počtem hlasů“, který umožňovala jejich rozdrobenost),²¹⁸ čímž se volba

²¹² Viz KRAMMER. *Das Kurfürstenkolleg*, str. 115–125. Srov. BEGERT. *Die Entstehung*, str. 88–90.

²¹³ Viz MITTEIS. *Die deutsche Königswahl*, str. 188–189; KRAMMER. *Das Kurfürstenkolleg*, str. 128. BEGERT. *Die Entstehung*, str. 50–52.

²¹⁴ *Ibid.*, str. 59–68. O nečinnosti duchovních knížat (arcibiskupové brémský, solnohradský či magdeburský) viz str. 77–78.

²¹⁵ Viz Případová studie II.

²¹⁶ Viz KRAMMER. *Das Kurfürstenkolleg*, str. 133–134.

²¹⁷ K argumentům české strany o legitimitě kurfiřtského hlasu českého krále viz LENZ. *Konsens und Dissens*, str. 222–224. K argumentům bavorské strany, která se snažila český hlas nahradit svým a při volbě roku 1273 se jí to podařilo, viz tamtéž (str. 203–207).

²¹⁸ Viz BEGERT. *Die Entstehung*, str. 180–181.

roku 1314 stala dalším mezníkem ve státoprávním (či moderněji řečeno ústavním) vývoji Svaté říše římské. Tento vývoj pak byl v podstatě dovršen schůzkou kurfiřtů v Rhensu roku 1338 a vydáním Zlaté buly Karla IV. roku 1355,²¹⁹ to ovšem již přesahuje horizont této bakalářské práce.

²¹⁹ Není samozřejmě náhodou, že Mario Krammer dovedl svou práci právě do roku 1338 (*Das Kurfürstenkolleg von seinen Anfängen bis zum Zusammenschluss im Rensen Kurverein des Jahres 1338*) a Heinrich Mitteis do roku 1355 (*Die deutsche Königswahl und ihre Rechtsgrundlagen bis zur goldenen Bulle*).

7. ZÁVĚR

Volby, které nemají vítěze, či přesněji řečeno volby, za jejichž vítěze se označí hned dvě strany, jsou pravou pohromou pro jakýkoli státní útvar – to platilo pro volební monarchii vrcholného středověku a platí to i pro demokratické systémy současnosti. Takový výsledek nutně musí vést ke konfliktu a vnitřní konflikt nemůže znamenat nic dobrého.²²⁰

V dějinách Svaté říše římské, která byla volbami svých panovníků tolik specifická, došlo k takové situaci všeho všudy třikrát.²²¹ Na předchozích stránkách byl učiněn pokus tyto případy popsat v co největší úplnosti (vzhledem k omezenému prostoru) a především byly tyto tři případy vzájemně porovnány.

Ukázalo se, nakolik se dvojí volby mezi sebou liší a co mají společného (alespoň na té nejzákladnější úrovni). Byly srovnány jejich konkrétní příčiny a konkrétní důsledky, jejich průběh, jejich právní interpretace, jejich politický kontext. Nabízí ale toto srovnání ještě něco užitečného kromě srovnání samého (jakkoli je to srovnání zajímavé)?

Autor této práce soudí, že ano. Nejde totiž pouze o trojí výskyt nějakého nahodilého jevu v dějinách jedné oblasti v jednom období – dvojí volby, jak snad předchozí stránky dokládají, byly zásadními milníky v kontinuálním vývoji státoprávního uspořádání Svaté říše římské, útvaru natolik složitého a v průběhu věků proměnlivého, že historika zabývajícího se ústavními dějinami nemůže než fascinovat.

Dvojí volby nebyly jen nějakými překážkami či anomáliemi v tomto vývoji; to by bylo jejich hrubé podcenění, neboť jejich význam je daleko větší. Dvojí volby samy tento vývoj poznamenaly a podněcovaly, neboť právě kvůli nim vznikla řada právních názorů a textů a v nich obsažené teorie pak mohly časem přejít do politické praxe (či tuto praxi alespoň ovlivnily). Možná, že kdyby dvojitých voleb nebylo, vypadal by onen vývoj úplně jinak či přinejmenším by k němu došlo se zpožděním.

A proto snad bylo na místě věnovat tuto bakalářskou práci pouze tomuto zvláštnímu jevu a pokusit se zasadit jej do kontextu; právě toto zasazení činí totiž dvojí volby tak zajímavými. Fenomén, který se ve celých dějinách Říše objevil pouze několikrát, a pokaždé se projevil s takovou důležitostí, prostě zajímavý být musí.

Tato práce však v každém případě zůstává jen nástinem možností, jak jeho zajímavost vytěžit.

²²⁰ Tato zkušenost je ostatně lidstvu známa od nejstarších dob – o tom svědčí Homérův citát, zařazený na úvod této práce.

²²¹ Alespoň ve vrcholném středověku. Čtvrtý, pozdně středověký případ je zde pominut (viz str. 9).

8. SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

1. Prameny

- KRAMMER, M. (ed.). *Quellen zur Geschichte der deutschen Königswahl und des Kurfürstenkollegs*. Vols. 1–2. Leipzig/Berlin, 1911–1912.
- *Kronika zbraslavská*. Přeložil F. HEŘMANSKÝ. Praha, 1976.
- MGH, Const., 2 (*Monumenta Germaniae Historica. Constitutiones et acta publica imperatorum et regum*. Tomus II. Hannover, 1896).
- MGH, Const., 6,1 (*Monumenta Germaniae Historica. Constitutiones et acta publica imperatorum et regum*. Tomus VI. Pars I. Hannover, 1914–1927).
- MGH, DD H VI (*Monumenta Germaniae Historica. Diplomata regum et imperatorum Germaniae*. Tomus XI. Pars III. Constantiae imperatricis diplomata. Hannover, 1990).
- MGH, SS, 16 (*Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*. Tomus XVI. Hannover, 1859).
- MGH, SS rer. Germ., 9 (*Annales Marbacenses qui dicuntur*. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis recusi. Hannover/Leipzig, 1907).
- MGH, SS rer. Germ., 14 (*Arnoldi Chronica Slavorum*. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis recudi fecit. Hannover, 1868).
- MGH, SS rer. Germ., 16 (*Burchardi Praepositi Urspergensis Chronicon*. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis separatim editi. Hannover/Leipzig, 1916).
- MGH, SS rer. Germ., 18 (*Chronica Regia Coloniensis*. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis recusi. Hannover, 1880).
- MGH, SS rer. Germ., 42 (*Monumenta Erphesfurtensia saec. XII. XIII. XIV*. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis separatim editi. Hannover/Lipsko, 1899).
- MGH, SS rer. Germ., 47 (*Ottonis de Sancto Blasio Chronica*. Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum ex Monumentis Germaniae Historicis recusi. Hannover/Leipzig, 1912).

- REICHERT, E. O. (ed.). *Kaiser und Papst im Mittelalter*. Kirchengeschichtliche Quellenhefte 21. Gladbeck, 1971.

2. Literatura zaměřená na královské volby a kurfiřtské kolegium

- BEGERT, A. *Die Entstehung und Entwicklung des Kurkollegs von den Anfängen bis zum frühen 15. Jahrhundert*. Schriften zur Verfassungsgeschichte. Band 81. Berlin, 2010.
- ERKENS, F.-R. *Kurfürsten und Königswahl. Zu neuen Theorien über den Königswahlparagrafen im Sachsenspiegel und die Entstehung des Kurfürstenkollegiums*. Hannover, 2002.
- KRAMMER, M. *Das Kurfürstenkolleg von seinen Anfängen bis zum Zusammenschluss im Rensen Kurverein des Jahres 1338*. Quellen und Studien zur Verfassungsgeschichte des Deutschen Reiches im Mittelalter und Neuzeit. Band V, Heft 1. Weimar, 1913.
- LINTZEL, M. *Die Entstehung des Kurfürstenkollegs*. Berlin, 1952.
- MITTEIS, H. *Die deutsche Königswahl und ihre Rechtsgrundlagen bis zur goldenen Bulle*. Brunn/München/Wien, 1944.
- REISINGER, R. *Die römisch-deutsche Könige und ihre Wähler 1198–1273*. Aalen, 1977.

3. Další literatura

- BIHRER, A. „Historiker als Attentäter: Zeitgenössische Wahrnehmung, narrative Ausgestaltung und diskursive Instrumentalisierung der Ermordung König Philipps von Schwaben“. In: RZIHACEK, A., SPREITZER, R. (edd.). *Philipp von Schwaben*. Beiträge der internationalen Tagung anlässlich seines 800. Todestages, Wien, 29. bis 30. Mai 2008. Wien, 2010.
- BOBKOVÁ, L. *Velké dějiny země Koruny české IVa*. Praha/Litomyšl, 2003.
- BOLDT, H. *Deutsche Verfassungsgeschichte. Band 1. Von den Anfängen bis zum Ende des älteren deutschen Reiches 1806*. München, 1990.
- BOSHOFF, E. „Erstkurrecht und Erzämtertheorie im Sachsenspiegel.“ In: SCHIEDER, T. (ed.). *Beiträge zur Geschichte des mittelalterlichen deutschen Königtums*. Historische Zeitschrift, Beiheft 2. München, 1973.

- EICHMANN, E. „Die Exkommunikation Philipps von Schwaben.“ *Historisches Jahrbuch* 35/1914.
- GATZ, E. (ed.). *Die Bischöfe des Heligen Römischen Reiches 1198 bis 1448*. Ein biographisches Lexikon. Berlin, 2001.
- HAVERKAMP, A. *Aufbruch und Gestaltung. Deutschland 1056 – 1273*. München, 1984.
- HECKMANN, M.-L. „Das Doppelkönigtum Friedrichs des Schönen und Ludwigs des Bayern (1325–1327). Vertrag, Vollzug und Deutung im 14. Jahrhundert.“ *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 109/2001.
- HUCKER, B. U. „Otto IV. – Ein Leben zwischen dem englischen Königshof und der Braunschweiger Pfalz (1175/76–1218).“ In: HUCKER, B. U., HAHN, S. a DERDA, H.-J. (edd.). *Otto IV. – Traum vom welfischen Kaisertum*. Petersberg, 2009.
- KAUFHOLD, M. *Interregnum*. Darmstadt, 2003.
- KAUFHOLD, M. „Das Reich im Umbruch (1250–1308).“ In: PUHLE, M. a HASSE, C.-P. (edd.). *Heiliges Römisches Reich Deutscher Nation 962 bis 1806: von Otto dem Grossen bis zum Ausgang des Mittelalters*. Dresden, 2006.
- KRIEGER, K.-F. *Habsburkové ve středověku. Od Rudolfa I. (1218–1291) do Fridricha III. (1415–1493)*. Praha, 2003.
- KRIEGER, K.-F. *König, Reich und Reichsreform im Spätmittelalter*. München, 1992.
- LENZ, M. *Konsens und Dissens. Deutsche Königswahl (1273–1349) und zeitgenössische Geschichtschreibung*. Göttingen, 2002.
- LEUSCHNER, J. *Deutschland im späten Mittelalter. Deutsche Geschichte*. Band 3. Göttingen, 1983.
- LHOTSKY, A. *Geschichte Österreichs seit der Mitte des 13. Jahrhunderts (1281–1358)*. Wien, 1967.
- LÜCK, H. „Der Sachsenspiegel als Kaiserrecht. Vom universalen Geltungsanspruch eines partikularen Rechtsbuches.“ In: PUHLE, M. a HASSE, C.-P. (edd.). *Heiliges Römisches Reich Deutscher Nation 962 bis 1806: von Otto dem Grossen bis zum Ausgang des Mittelalters*. Dresden, 2006.
- MAMSCH, S. „Der deutsche Thronstreit (1198–1208). Konkurrenz – Konflikt – Lösungsversuche.“ In: HUCKER, B. U., HAHN, S. a DERDA, H.-J. (edd.). *Otto IV. – Traum vom welfischen Kaisertum*. Petersberg, 2009.

- MICHAEL, E. *Geschichte des deutschen Volkes von dreizehnten Jahrhundert bis zum Ausgang des Mittelalters. VI. Politische Geschichte Deutschlands von Tod Kaiser Heinrichs VI. bis zum Ausgang des Mittelalters. Erstes Buch – Die Gegenkönige Otto von Braunschweig und Philipp von Schwaben. Kaiser Friedrich II. bis zum Tod Papst Honorius ' III. 1227.* Freiburg im Breisgau, 1915.
- PLETICHA, H. (ed.). *Deutsche Geschichte. Band 4. Vom Interregnum zu Karl IV. 1254–1378.* Gütersloh, 1982.
- SCHAAB, M. *Geschichte der Kurpfalz. Band 1: Mittelalter.* Stuttgart/Berlin/Köln, 1999.
- SCHATZ, K. *Dějiny papežského primátu.* Brno, 2002.
- SCHULTZE, J. *Die Mark Brandenburg. Erster Band.* Berlin, 2004.
- SPĚVÁČEK, J. *Jan Lucemburský a jeho doba 1246–1346.* Praha, 1994.
- STEHKÄMPER, H. „Der Kölner Erzbischof Adolf von Altena und die deutsche Königswahl (1195–1205).“ In: SCHIEDER, T. (ed.). *Beiträge zur Geschichte des mittelalterlichen deutschen Königtums.* Historische Zeitschrift, Beiheft 2. München, 1973.
- THOMAS, H. *Ludwig der Bayer. Kaiser und Ketzer.* Regensburg/Graz/Wien/Köln, 1993.
- VANÍČEK, V. *Velké dějiny zemí Koruny české II. 1197–1250.* Praha/Litomyšl, 2000.
- VANÍČEK, V. *Velké dějiny zemí Koruny české III. 1250–1310.* Praha/Litomyšl, 2002.
- WIHODA, M. *Zlatá bula sicilská. Podivuhodný příběh ve vrstvách paměti.* Praha, 2005.
- ZIMMERMANN, H. *Das Papstum im Mittelalter. Eine Papstgeschichte im Spiegel der Historiographie.* Stuttgart, 1981.
- ŽEMLIČKA, J. *Přemysl Otakar I. Panovník, stát a česká společnost na prahu vrcholného feudalismu.* Praha, 1990.